

ORGANIZACIJA I DJELOVANJE POKRAJINSKE BOLNICE
U DUBROVNIKU OD IZGRADNJE NJENE NOVE ZGRADE
DO PRVOG SVJETSKOG RATA

O zdravstvenoj službi u starom Dubrovniku (do ukinuća Dubrovačke Republike 1808) podosta se zna, zahvaljujući naporima brojnih istraživača čiju su istraživačku pažnju privlačili kako djelovanje ustanova zdravstvene zaštite, tako i aktivnost pojedinih istaknutijih zdravstvenih radnika.¹ Kao životna potreba ljudi zdravstvena je zaštita funkcionirala u Dubrovniku i poslije pada Dubrovačke Republike. U gradu je nastavila radom stara bolnica Domus Christi.² Uz apoteku Male braće, djelovala je od 25. IV 1808. i apoteka Mata Šarića³ — bivša apoteka bolnice Domus Christi. Budući da je u gradu bilo i mnogo oboljelih pripadnika francuske okupacione vojske, ta je vojska, odmah po ulasku u Dubrovnik (1806), zauzevši mnoge javne zgrade, zaposjela i zgradu Collegium Ragusinuma,⁴ u kojoj je organizirala svoju bolnicu. Tako su otada djelovale u Dubrovniku dvije bol-

¹ Navest ćemo ovdje barem neke od poznatijih knjiga i rasprava, koje govore o organizaciji zdravstvene zaštite i o istaknutijim zdravstvenim radnicima starog Dubrovnika: R. Jeremić — J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, I—III, Beograd 1938—1940; Spomenica 650-godišnjice Ljekarne Male braće u Dubrovniku, Zagreb 1968; V. Bazala, Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike, Zagreb 1972; F. Ferrario, Della vita e delle opere di Giorgio Baglivi, Pavia 1839; N. Selak, Život i djela Gjura (Armena) Baglivi, Rad JAZU 107/1891; J. Onyszkiewicz, Zdravstvene odredbe u Dubrovačkoj Republici i rasprave proti liječniku Krivelari 1676. g., Srdj 1—5/1907; F. Jurić, Ljekarna Male braće, Prava Crvena Hrvatska br. 669/1918; A. Vučetić, Liječnici i javno zdravstvo u Dubrovačkoj Republici, »Dubrovnik« br. 77/1922; M. D. Grmek, Život i djela Dinka Dubrovčanina srednjovjekovnog liječnika i medicinskog pisca, Anali HI JAZU u Dubrovniku br. 2/1953; Z. Kesterčanek, Roko Fasano, dubrovački ljekarnik 16. st., Anali HI JAZU u Dubrovniku br. 2/1953; Z. Kesterčanek, Iz povijesti dubrovačke farmacije u 16. st. (Biografski prinosi), Anali HI JAZU u Dubrovniku br. 8—9/1962; M. D. Grmek, Renesansni učenjak Donato Muzi i njegov liječnički rad u Dubrovniku, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku br. 17/1979; E. Rosenzweig, Sudsko-medicinska ekspertiza dubrovačkog medicusa Amatusa Lusitanusa u 16. st. i njegova obrana nečužno optužene zbog čarobnjaštva, Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmaciae, veterinae 19/1979; V. Velnić, La maiolica farmaceutica della vecchio farmacie di Ragusa, Torino 1980.

² Ona je, kao sastavni dio zakloništa za siromahe, nastala kao i to zaklonište još 1347. Od 1420. imala je i svoju apoteku. Odlukom Velikog vijeća 17. III 1540. ta je bolnica organizirana kao javna državna bolnica.

³ Srdj br. 6, Dubrovnik 1908. (»Stota obljetnica Šarićeve apoteke u Dubrovniku«), 43—44.

⁴ Collegium Ragusinum je bio dubrovačka gimnazija. Iseljena iz svoje zgrade, ta se gimnazija nije nikada više vratila u tu zgradu. Kroz više od jednog stoljeća radila je u nepodesnim prostorima samostana sv. Katarine — do 1927, kad se napokon udomila u svom novom, za nju specijalno izgrađenom zdanju na Pločama.

nice: građanska (Domus Christi) i vojna (u Collegium Ragusinum)⁵ Te dvije bolnice nastavile su svojim radom i pod austrijskom vlašću — od 1814. godine i dalje.

Kad je austrijski car Franjo I posjetio Dubrovnik i u njemu boravio nekoliko dana potkraj svibnja 1818. obišao je sve ustanove grada, među kojima i obje bolnice.

Opisujući građansku bolnicu Domus Christi, koja se nalazila iza samostana sv. Klare, uz gradske zidine, blizu tvrđave Bokar, Franjo I je u svom dnevniku zapisao: »Bolnica ima dva kata, prizemno hodnik, a s obje strane male sobe. Tu se nalazi i stan upravitelja koji je svećenik, a brine se i za hranu bolesnika. Erar plaća za svakog bolesnika po 13 novčića dnevno. U prvom katu je velika i zračna bolesnička soba, pa više malih, a onda jedna velika za bolesne zatvorenike. Ta soba ima poseban ulaz u uličice, a ispred bolesničke sobe nalazi se i stražarnica s vojnom stražom, koja čuva zatvorenike. U 2. katu su sobe za bolesne žene, jedna velika soba i nekoliko manjih. Ima ih mnogo zaraženih spolnim bolestima.⁶ Sobe su posve zračne, a postelje su danas izgledale čiste, ali navodno da nisu uvijek čiste jer odgovarajućih uređaja nema dovoljno... Posebni odbor brine se za sve javne dobrotvorne zaklade. Za bolnicu se brine liječnik Stally, čovjek na dobru glasu, i jedan ranarnik. U bolnici je vjerojatno oko 30 bolesnika«.⁷

Carev opis vojne bolnice obuhvatio je ova njegova zapažanja: »Vojna bolnica se nalazi na trgu kod isusovačke crkve... To je velika zgrada s četverouglastim dvorištem koja je s tri strane visoka po dva kata, dok je ona strana prema trgu visoka samo jedan kat. Gore se nalazi nepokrivena terasa. Ulaz u zgradu s prednjeg dijela prema trgu ide dvostrukim nevelikim i nepokrivenim stepenicama s vanjske strane kuće. Oba bočna dijela su niža nego stražnji, a na stražnjem dijelu ide svom dužinom zgrade terasa pokrivena krovom koji nose stupovi... Kuća ima lijepe i suhe podrumne. Iza kuće nalazi se do gradskog zida i mali vrt. No raslinje tu ne uspeva lako, jer za oluja morska pjena prska preko zidina i sažiže biljke. Hodnici i stepenice u kući su raskošni. Prizemno, u nekadašnjoj sakristiji koja je još sva uređena sa sanducima, nalazi se skladište bolničke opskrbe, pa stan zapovjednika bolnice, ured, hambar, ljekarna, dobra kuhinja, laboratorij, a i jedna kupaonica. U oba kata se nalaze velike i brojne male sobe uz hodnike, sve su vrlo lijepe i dobre. Tu leže bolesnici i stanuje bolničko osoblje. Tu je i sav bolnički pribor i potrepštine. U nekim se sobama suše čak trave. Zgrada može primiti do 700 bolesnika, a 300 posve lijepo. Sve je bilo vrlo čisto. Prizemno se nalazi praonica, a u hodniku je i zdenac koji ipak nije dovoljan, pa valja dovoditi gore vodu. Podovi

⁵ Izdržavanje bolnice Domus Christi vršilo se dijelom — i za trajanja Dubrovačke Republike — sredstvima dobrotvorne zaklade Blago djelo (Opera pia). Ta zaklada, nastala još krajem 13. st., raspolagala je poprilično obimnim imetkom u novcu i u nekretninama. Kad su Francuzi poslije ukinuća Dubrovačke Republike zaplijenili sva dobra Blagog djela dodijelili su dio te zaplijene i za uzdržavanje bolnice Domus Christi i to iznos od 20.031 dubrovački dukat. Od 1809. Francuzi su priznali bolnici Domus Christi godišnji trošak od 32.132 franka. Potrebe vojne bolnice podmirivane su iz vojnog budžeta.

⁶ Spolne bolesti u Dubrovniku, kao starom pomorskom gradu, bile su poznate i prije. S dolaskom francuske vojske te su bolesti postale još raširenije, pa su one tada i ovdje nazivane francuskim bolestima. U pučkom govoru: biti »ovrancan«, »vrancav« (po Franciji, Franciji, Francuskoj), značilo je: imati spolnu zarazu.

⁷ Ivan Pederin, Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine), Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku br. 17/1979, 450.

zgrade su također dobri, a sobe imaju i peći... Zapovjednik bolnice je jedan umirovljeni časnik, posebni bolničari se tu međutim ne nalaze.⁸

Austrijska je vlast, u sklopu svoje upravne politike u Dalmaciji, donosila postepeno razne propise, važeće za ovu pokrajinu. Tako je Dvorska kancelarija u Beču, kao središnji organ uprave — 31. VII 1827 — donijela pravilnik i o građanskim bolnicama dalmatinskim. Tri mjeseca kasnije, od 1. XI 1827, taj se pravilnik počeo i primijenjivati. Građanska je bolnica — prema tom pravilniku — imala zadaću da omogući smještaj, hranu i liječenje siromašnim, izlječivim bolesnicima. Ona je bila dužna voditi brigu i o nahodištu, koje se nalazilo u njenom sklopu. U nahodište je morala primati donesenu djecu i dati ih na dojdbu i to ponajprije u težačke obitelji. Kako je u okviru bolnice trebalo postojati i rodilište, u rodilište su primane neudate, siromašne roditelje. Ako je u bolnici bilo mjesta mogli su se — uz naknadu troškova — primati i nesiromašni bolesnici i nesiromašne roditelje. Ekonomsku i disciplinarnu brigu vodili su ravnatelj i preglednik, koje je plaćala država. Država je također plaćala i stručno zdravstveno osoblje: liječnika vidara i pomoćnog vidara, primalju i bolničare. Vrhovni nadzor nad bolnicama u Dalmaciji imala je vlada, a ona je taj nadzor vršila preko okružnih poglavara.⁹ U Dubrovniku je bilo sjedište jednog od četiriju okružja dalmatinskih. Sjedišta ostalih okružja (i okružnih poglavara) u pokrajini nalazila su se u Kotoru, Splitu i u Zadru.

Zdravstveni nadzor nad putnicima, pomorcima i trgovačkom robom u Dubrovniku i dubrovačkom kraju imao je sanitarni organ dubrovačke Lučke kapetanije. Taj je organ upravljao i lazaretima u Dubrovniku, u Gružu i u Mrcinama.

Od 4. desetljeća 19. stoljeća otvorena je u Dubrovniku još jedna apoteka, u kojoj je radio njen vlasnik, ljekarnik Antun Drobac. On je surađivao i s bolnicom Domus Christi. Ta je suradnja osobito bila zapažena 1847, kad je u toj bolnici izveden prvi kirurški zahvat nakon što je bolesnik bio narkotiziran eterom. Tu operaciju izvršio je dr Frano Lopžić, a pomagali su mu dr Vlaho Šarić i dr Ivan August Kaznačić. Liječnik dr Niko Pinelli, sudjelujući u pripremi te operacije, napravio je odgovarajuću masku za davanje etera bolesniku.¹⁰ Glas o primjeni narkoze eterom i u dubrovačkoj bolnici dopro je na daleko. Bio je to znak da ta bolnica slijedi medicinsku praksu najnaprednijih bolničkih ustanova.

U Dubrovniku je i tokom prethodnih desetljeća (nakon pada Republike) bilo veoma sposobnih i poduzetnih liječnika. Spomenut ćemo samo petoricu najistaknutijih, a to su bili: dr Đuro Hidža, dr Luko Stulli, dr Miho Grgurević, dr Frano Radić i dr Miho Dadić. Neki od njih, kao npr. Frano Radić,¹¹ osobito su se uspješno iskazali u borbi protiv epidemijskih bolesti. Izdržavanje bolnica u Dalmaciji bilo je osigurano državnim budžetom sve do 1853. godine. Od te godine one se izdržavaju sredstvima pokrajine. U tu svrhu, a prema odluci dalmatinskog Namjesništva od 23. III 1853, osnovana je pokrajinska zdravstvena zaklada i uvedeni su okruž-

⁸ Isto, 460—461.

⁹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora (dalje: BIDS), XXV zasjedanje 24. VII — 10. VIII 1889, Zadar 1890, str. LXXVIII.

¹⁰ Hrvoje *Tartalja*, Djelo ljekarnika i prirodoslavaca Dubrovnika, »Dubrovnik« br. 3—4/1975, 40.

¹¹ Radićeva obala u Gružu nazvana je tako u čast tog zaslužnog liječnika.

ni prirezi (»prirezi na izravne poreze«).¹² Iz te zaklade i iz tih prireza podmirivani su odobreni rashodi četiriju pokrajinskih bolnica: u Zadru, Šibeniku, Splitu i u Dubrovniku. Vrhovni nadzor nad tim bolnicama imala je — preko okružnih poglavarstava — i dalje središnja vlada iz Beča. Kad je Dalmacija, nakon uspostave ustavnosti u Habsburškoj monarhiji, dobila svoj pokrajinski parlament — Dalmatinski sabor, vlada je 20. IX 1861. preputila tom saboru upravljanje pokrajinskim bolnicama. Budući da je izvršni organ Dalmatinskog sabora bio Zemaljski odbor, on je 1. XI 1861. preuzeo brigu i o upravi i o nadzoru pokrajinskih bolnica.¹³

Prema zakonu o općinama, koji je donio Dalmatinski sabor 1863, a koji je stupio na snagu početkom 1865, svaka je općina bila dužna da se brine za svoje siromahe, uključujući u tu brigu i njihovo liječenje. Ako za tu skrb nisu bila dovoljna sredstva ubožnih i dobrotvornih zavoda, općinska je uprava morala dopuniti ta sredstva iz svojih, općinskih izvora. Dalmatinski je sabor 14. XII 1866. donio i Zakon o utemeljenju i upravi općih javnih bolnica u Dalmaciji. Ovim je zakonom trošak za liječenje bolesnika u pokrajinskim bolnicama razdijeljen između pokrajine i općine, a trošak za roditelje i nahode podmirivao se u cjelosti pokrajinskim sredstvima. Općine su plaćale za izdržavanje i liječenje siromašnih bolesnika sa svog područja. Pokrajina je plaćala za izdržavanje i liječenje siromašnih bolesnika za koje se ne može točno utvrditi otkuda su. Hrana, lijekovi, kao i druge potrepštine za bolnice davani su u zakup.¹⁴

U Dalmaciji se ponekad javljala i kolera, koju su ovdje nazivali: kratelj. Unošenje te bolesti vršili su od nje oboljeli pojedini pomorci, putnici, trgovci. Organi pokrajinske uprave više su puta, kad bi prijetila opasnost od pojave kolere, ili kad bi se ova već pojavila negdje na području Dalmacije, tiskali brošure i javne oglase, u kojima su upozoravali stanovništvo što treba činiti da bi se oduprlo toj opakoj bolesti, da bi se spriječilo njeno širenje.¹⁵ Kolera je harala i u Dubrovniku i u dubrovačkom kraju nekoliko puta ne samo tokom prve, već i tokom druge polovine 19. stoljeća. U drugoj polovici 19. stoljeća kolera se u dubrovačkom kraju naročito proširila 1855.¹⁶ i 1887. Svaki put, kad bi se kolera javila, ili kad bi zaprijetila opasnost od nje, svi su općinski i bolnički liječnici znali što im je činiti, a osnivao se, obavezno, i zdravstveni odbor (za usmjeravanje akcija protiv širenja te bolesti). O tome ponešto saopćava i dubrovački književnik Mato Vodopić u svom dnevniku iz 1867. godine, u kojem kaže: da je općina, osnovavši zdravstveni odbor, poduzela potrebne mjere da »umali« posljedice koje donosi taj »teški bič«, da »preporučuje čistoću« i proglasima podsjeća građanstvo »na sve ono što bi bilo potrebno da se manje zla dogodi«. U gradskom predjelu Pustijerna najprije je oboljela jedna žena, a zatim i njezino dvoje djece. Preneseni su u lazaret »gdje i pomriješe«. U lazaret su smješteni i ostali članovi te obitelji. Njihove stvari su spalili, kuću očistili i stavili je »pod oštru stražu«.¹⁷ Među zdravstvenim radnicima, koji su se istakli tada u suzbijanju širenja kolere u Du-

¹² BIDS, XXII (9—21. XII 1886), Zadar 1887, 151.

¹³ V. bilj. 9, isto., str. LXXIX.

¹⁴ Sbirka pokrajinskih zakona dalmatinskih, sv. IV i V, čl. 3, 5, 11, 14 i 26.

¹⁵ Vjekoslav Maštrović, Jadertina croatica. I dio. Knjige — Zagreb 1949, 9, 26, 37, 56; Isti, Zadarska oznanjenja, Zagreb 1979, 526.

¹⁶ BIDS, XIX (25. VI — 21. VII 1883), Zadar 1884, 507.

¹⁷ »Dubrovnik« br. 1—2/1981, 69—70.

brovniku i okolici dubrovačkoj, naročito se istakao ljekarnik Antun Drobac. Njegova ljekarna (koja se po njemu i bratu mu Luku u to vrijeme zvala: Ljekarna braće Drobac) imala je velik ugled kako među dubrovačkim zdravstvenim radnicima, tako i među stanovništvom dubrovačkog kraja. Antun Drobac, nekadašnji student Roberta Visiania u Padovi, stalno je eksperimentirao i istraživao, vođen svojim stvaralačkim duhom. On je »prvi ispravno ocijenio važnost insekticidnog djelovanja buhača«,^{17a} čija je proizvodnja u Dalmaciji, namijenjena za svjetsko tržište, zauzela potom šire razmjere i osjetno doprinijela uzdizanju blagostanja dalmatinskog stanovništva.

Godine 1867. u četiri pokrajinske bolnice u Dalmaciji (u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku i u Zadru) bilo je ukupno 391 bolnička postelja. Djelovali su tada i pet lazareta: u Meljinama, Dubrovniku, Mrcinama, Splitu i u Sinju. U pokrajini je u to vrijeme bilo 80 liječnika, 10 ranara i 165 primalja.¹⁸ Pojedini liječnici, koji nisu bili ni u bolničkoj, ni u općinskoj službi, radili su privatno. Svoje privatne ordinacije imali su i svi liječnici, koji su se nalazili u javnoj službi. Svi su oni, po pozivu, odlazili i u kuće bolesnika.^{18a} Liječnici u Dubrovniku liječili su i oboljele turiste, koji su stizali u Dubrovnik i odlazili iz Dubrovnika parobrodima »Austrijskog Lloyd«. Dr Vlaho Šarić bio je npr. i »kućni liječnik nadvojvode Maksimilijana, kad je ovaj boravio na Lokrumu«.^{18b} A boravio je često, ponekad i na dulje vrijeme, jer je otok Lokrum bio vlasništvo tog nadvojvode.

Zdravstvena zaštita, koju su primalje pružale roditeljama, bila je veoma značajna. Obrazovanje primalja vršilo se još od 1821. u primaljskoj školi u Zadru.¹⁹ Iako je njihov broj rastao, njih je ipak bilo malo. Seoske žene su rađale obično bez prisustva primalje, uz pomoć svekrve ili susjede. Primalje su uglavnom postojale i djelovale u općinskim centrima. Porodi su obavljani u obiteljskim kućama ili stanovima kako u selima, tako i u gradovima. Do kraja sedmog decenija 19. stoljeća rodište je postojalo samo uz zadarsku bolnicu. Uvođenje primalje u javnu zdravstvenu službu vršeno je na temelju natječaja. Vidljivo je to i iz zapisnika sjednice općinskog vijeća u Dubrovniku od 22. XII 1871. Nakon smrti općinske primalje Franice Kurtini javile su se — na objavljeni natječaj — dvije natjecateljke: Tereza Kroner i Vica Peričević. Kako su obje bile osposobljene za primaljstvo i, kako su, prema tome, obje ispunjavale uvjet natječaja, vi-

^{17a} H. Tartalja, n. d., 40.

¹⁸ Dinko Foretić, Društvene prilike u Dalmaciji od polovine 19. st. do prvog svjetskog rata, u zborniku: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, 68. — Nemamo podatak koliko je u Dalmaciji 1867. g. bilo stanovnika. Dvije godine kasnije (1869) Dalmacija je imala 442.796 stanovnika.

^{18a} Privatne zdravstvene usluge u Dubrovniku davali su i vojni liječnici kako onaj koji je radio u garnizonu, tako i onaj koji je radio u vojnoj bolnici. Vidljivo je to i iz jednog prigodnog zapisa, učinjenog potkraj 1880, kad je dr Anton Starè, liječnik Weberove pukovnije, bio premješten iz Dubrovnika u Zadar. U tom zapisu rečeno je o tom vojnom liječniku slijedeće: »Mnogi i mnogi naši sugrađani žale njegov odlazak jer su mu harni što ih je srećno i ljubazno liječio i vidao, a najskoli siromasi koje je ne samo mukte liječio nego i svojim novcem pomagao, te ga zato i blagosivlju«. — Slovinac br. 23, Dubrovnik 1880, 459.

^{18b} Josip Bersa, Dubrovačke slike i prilike (1800—1880), Zagreb 1941, 295.

¹⁹ Roman Jelić, Zdravstvo u Zadru i njegovu području, Zadar 1978, 39.

²⁰ Općinsku upravu su sačinjavali: općinski načelnik i 6 prisjednika, izabranih iz sastava općinskog vijeća na njegovoj prvoj, konstituirajućoj sjednici.

jeće je zaključilo da izbor izvrši općinska uprava²⁰ prema svom nahođenju.²¹

Isto tako, na temelju javnog natječaja birani su i općinski liječnici. U natječaju je naveden i godišnji iznos plaće. U Dubrovniku je početkom osmog desetljeća 19. stoljeća godišnja plaća općinskog liječnika iznosila 500 fiorina. Na sjednici dubrovačkog općinskog vijeća od 14. X 1873. konstatirano je da više »za tu plaću neće ni jedan liječnik da služi općinu«, pa je zaključeno da otada ta plaća bude 700 f godišnje.²²

Dalmatinski sabor je 27. II 1874. donio i Zakon o uređenju zdravstvene službe u općinama. Po tom zakonu svaka je općina, ako ima 6.000 stanovnika ili u zajednici sa susjednom općinom, dužna imati svog javnog, općinskog liječnika na temelju pogodbe s njim. Općinsko vijeće određuje plaću općinskog liječnika i nagradu općinske primalje. Godišnja plaća liječnika u općinskoj službi ne može biti manja od 400 f. Godišnja nagrada općinske primalje ne može biti niža od 60 f. Ako neka općina ne može potpuno platiti svog liječnika i svoju primalju dobit će za to potrebnu potporu iz sredstava pokrajine. U svakoj općini osniva se zdravstveno povjereništvo kao savjetodavno tijelo za zdravstvena pitanja, a ono se sastoji: od općinskog liječnika, od jednog predstavnika općinske uprave zaduženog za zdravstvene poslove, te od četiri do osam članova koje izabere općinsko vijeće.²³

U toku ustanka u susjednoj Hercegovini protiv Turaka 1875-1878. bilo je mnogo izbjeglica, koje su iz Hercegovine došle u Dubrovnik. Među njima se nalazilo i ranjenika i oboljelih od srdobolje, tifusa i drugih bolesti. Ranjeni i oboljeli bili su smješteni pretežno »u lazaretima na Pločama«, gdje su ih njegovali »gradski liječnici i odbor gospođa«²⁴. Ti ranjenici i bolesnici, navikli na nestručno liječenje u seoskim sredinama iz kojih su došli, sumnjali su u uspješnost zdravstvene brige, koja im je ukazivana u Dubrovniku. O tome je J. Bersa zapisao: »Teško će tko vjerovati da ranjeni i bolesni ustanici nijesu bili zadovoljni gradskim liječnicima; ono njima čudnovato povijanje rana, oni čudnovati lijekovi, nijesu im bili po čudi. . . Mislili su da neće preboljeti, pa su molili da ih puste svojim kućama; imaju tamo, kazivali su, neke babe, koje će im skuhati ljekovite trave, kakvih u Dubrovniku nema«²⁵. Bilo je, doduše, do tada i tada i u Dubrovniku, a osobito u dubrovačkoj okolici, ljudi koji su, prema tradicionalnom iskustvu, liječili oboljele ljekovitim travama. Neki od njih, po zanimanju pretežno brijači, obavljali su i složenije zdravstvene zahvate. »Oni su vidali prebijena uda, vadili zube, puštali krv, liječili od svake bolesti, a u prilici zamjenjivali pravog liječnika«²⁶. Uživali su ugled među siromašnim i nekim pripadnicima pučanstva i za njih se znalo i dalje od sredine u kojoj su djelovali. Posljednji od tih poznatijih predstavnika pučke medicine u dubrovačkom kraju bio je cavtatski brijač Antun Ko-

²¹ Historijski arhiv Dubrovnik (dalje: HAD), Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1869—1875, II, 322.

²² HAD, Zapisnici. . . (21), 423.

²³ Sbirka pokrajinskih zakona. . . (14), čl. 1, 2, 7, 10, 12, 16, 17, 22 i 25.

²⁴ J. Bersa, n. d., 273.

²⁵ Isto, 273—274.

²⁶ Isto, 286.

celj, koji je veoma aktivno pružao svoje usluge i kao ljekarnik i kao kirurg²⁷.

Bolničko liječenje bivalo je za oboljele sve privlačnije, jer je, s obzirom na razvoj medicine, pokazivalo sigurniju uspješnost. Od 7. desetljeća 19. stoljeća u dubrovačkoj pokrajinskoj bolnici djeluju dva liječnika (primarij i sekundarijus). Broj bolničara ovisio je o broju bolesnika. S obzirom na povoljna iskustva bolnicâ u nekim drugim zemljama Austro-Ugarske, u kojima su uposlene i milosrdne sestre, zauzeto je stajalište da bi milosrdne sestre trebalo uposliti i u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama. Dalmatinski je sabor, u vezi s tim, na svojoj sjednici 19. XII 1873. donio zaključak, koji je obavezivao svoj izvršni organ — Zemaljski odbor da pozove milosrdne sestre i uposli ih u pokrajinskim bolnicama u Dalmaciji. Milosrdne sestre su najprije počele raditi u zadarskoj bolnici — 15. IX 1875. U dubrovačkoj bolnici nalaze se od 2. VII 1878²⁸. Sve četiri pokrajinske bolnice dalmatinske radile su u starim, nepodobnim zgradama. Zbog toga se nametala potreba da se iznađu mogućnosti za izgradnju novih bolničkih zgrada. Najzad, Dalmatinski je sabor odlučio da se sredstvima javnog zajma i iz drugih izvora priđe izgradnji triju novih bolnica i to: u Šibeniku, Zadru i u Dubrovniku.

Odluku o gradnji nove pokrajinske bolnice u Dubrovniku donio je Dalmatinski sabor na svojoj sjednici 17. VII 1880. Toj odluci prethodio je iscrpan izvještaj saborskog financijskog odbora, u kojem je izneseno: da se dubrovačka bolnica, u uporedbi s ostalim bolnicama dalmatinskim, nalazi »u najkukavnijem stanju«; njena zgrada s »malim i riedkim prozorima«, smještena »u jednom kutu Dubrovnika ispod gradskih bedema« koji joj od ranih popodnevnih sati »dižu sunce«, kao što joj i okolne susjedne zgrade »dižu čisti zrak«, ne odgovara svrsi; u zgradi je mnogo vlage, pa se slamarice, preko zime, da ne bi sagnjile, moraju po nekoliko dana sušiti »na suncu ili pri ognju«. Dalmatinski je sabor 7. X 1871. odobrio osnovu za »razprostranjenje i prenapravu« te bolnice. U Dubrovniku je bio formiran i odbor za izvedbu tog povećanja i preuređenja. Ali, ubrzo se došlo do uvjerenja, kad bi se i urađilo što se namjeravalo, da se time ne bi bitno poboljšali uvjeti boravka i liječenja bolesnika. Stoga je Zemaljski odbor otklonio »začetu misao popravljivanja stare bolnice« i založio se da se izgradi nova bolnica na zgodnijem položaju i to na prostoru gdje se nalazi »takozvani Han starog lazareta«. Ta bi nova bolnica — prema nacrtu mjernika Karla Bortolottia — stajala 67.000 f. Na osnovi tog izvještaja, sabor je odlučio: da se izgradi nova bolnica u Dubrovniku s predračunskom svotom od 67.000 f, da pokrajina sudjeluje u tome sa 40.000 f, a dubrovačka bolnička zaklada sa 27.000 f (do kojih će doći prodajom postojeće bolničke zgrade i zgrade sirotišta, na što se ovom istom odlukom ovlaštava)²⁹.

Poticaji za izgradnju nove bolnice u Dubrovniku najupornije su dolazili iz samog Dubrovnika. Među Dubrovčanima, koji su se zalagali za izgradnju te bolnice, treba u prvom redu istaći liječnike dr Frana Lopizića i dr Ivana Augusta Kaznačića, kao i ljekarnika Antuna Dropca. Kako je put od saborske odluke o izgradnji nove dubrovačke bolnice do početka te iz-

²⁷ R. Slade-Šilović, Antun Kocelj, zadnji ljekarnik, kirurg i brijač u Dalmaciji, Prava Crvena Hrvatska br. 389/1912, 1—2.

²⁸ V. bilj. 9, isto, str. LXXIX.

²⁹ BIDS, XVII (8. VI — 20. VII 1880), Zadar 1880, 323—324.

gradnje bio dulji nego što se mislilo, ni jedan od te trojice nije dočekaao ni postavljanje kamena-temeljca nove bolničke zgrade. Drobac je umro početkom ožujka 1882, Lopizić početkom lipnja iste godine, a Kaznačić u prosincu 1883. U časopisu »Slovinac«, u povodu Lopizićeve smrti, kazano je, uz ostalo, i ovo: »Eto se ispunilo što je sveđ govorio da neće dočekati građu nove gradske bolnice, premda odavna se o tome snuje i raspravlja. I mi se uprav čudimo zašto se građa ne počinje kad ima novaca, a druge zaprijeke nema«³⁰. Nastojanja spomenutih dubrovačkih zdravstvenih radnika da se izgradi nova bolnička zgrada podupirali su uporno i saborski zastupnici iz dubrovačkog kraja: Rafo Pucić, Pero Čingrija, Ante Ivellio, Ivan Vranković i Miho Klaić. Osobito je bila značajna podrška Ivana Vrankovića i Miha Klaića, koji su ujedno bili članovi Zemaljskog odbora. Miho Klaić je, uz to, bio i vođa dalmatinske Narodne stranke, koja je od 1870. imala većinu zastupničkih mandata u Dalmatinskom saboru.

Naum, da se nova bolnica u Dubrovniku izgradi na prostoru hana »starog lazareta« na Pločama, naišao je na prepreke. Zdanja lazareta i okolno zemljište pripadalo je državnom eraru i nalazilo se pod vojnom upravom. Kad je pokrenut postupak za dobivanje željenog prostora u navedenu svrhu vidjelo se da nadležni čimbenici ne pokazuju svoju spremnost da taj prostor ustupe. Najzad, da se molbeni postupak oduži i onemogući, odgovoreno je da se »slučajno izgubio sav zavojak dotičnih spisa kod visokih državnih vlasti u Beču«³¹. Zemaljski odbor je shvatio smisao tog izmotaavanja, odustao od ponovnog molbenog postupka^{31a} i početkom 1882. dao nalog svom zdravstvenom izvjestitelju, Gustavu Ivaniću, da ode u Dubrovnik i uznastoji da se za gradnju bolnice na drugom mjestu kupi »zgodan prostor«³². Ivanić je, izvršavajući taj nalog, bio »na licu mjesta«, da bi po povratku izvjestio da se nije moglo »ništa zaključiti o izboru položaja na kom da se sazida nova bolnica« i to »koliko s mjesnih poteškoća, toliko s prečeranah zahtjeva sa strane vlasnika zemljišta«³³.

Zemaljski odbor je i dalje nastojao da se nađe i kupi odgovarajući prostor za izgradnju dubrovačke bolnice. Najzad, u tome je uspio. Početkom studenog 1884. kupio je oveci teren »Šiškovu na vrh Pila«, plativši za nj njegovu dotadašnjem vlasniku Niku Boškoviću, trgovcu i posjedniku, 29.722,50 f. Govorilo se tada u Dubrovniku da će prodavalac Niko Bošković taj novčani iznos — po želji i svog pok. brata Boža, dobrotvora — »uložiti u zaklonište siromaha«. U vezi s tim je, u časopisu »Slovinac«, saopćeno: »Kad se to dogodi, umiriće se, mislimo, mnogi naši građani, kojima ne ide po čudi da se gradi bonica na najboljem položaju našijeh lijepijeh Pila«³⁴. Predio Šiškovu obuhvaćao je prostor između Pila, uzvišenja Gradac i uzvišenja Boninovo.

Na tom prostoru bilo je moguće sagraditi za ono doba veću bolnicu, koja će, uz odgovarajuće zgrade, imati i potrebne parkove i vrtove. Za izgradnju takve bolnice i namjensko uređenje njena okoliša trebalo je i

³⁰ Slovinac br. 17/1882, 270.

³¹ BIDS, XVIII (22. VIII — 10. IX 1881), Zadar 1882, 51.

^{31a} Do tada je Zemaljski odbor, u nadi da će se moći dobiti željeni prostor na Pločama za izgradnju nove bolnice, utrošio predradnje 577 f. Od toga je isplatio 540 f Karlu Bortolottiu »za osnovu i trebovnik« i 37 f Nikoli Gandusio »za izvid i naris zemljišta na Pločama«. — BIDS, XXI (25. XI — 14. XII 1885), Zadar 1886, 47.

³² V. bilj. 31, isto, 52.

³³ BIDS, XIX (25. VI — 21. VII 1883), Zadar 1884, 65.

mного više novaca od onog iznosa koji se predviđao kad se htjelo izgraditi bolnicu na predjelu Ploče. Zbog toga se javio novi problem: kako namaknuti ta veća financijska sredstva. Pokrajina je bila siromašna, a državna se pomoć nije mogla dobiti. Izdaci pokrajine za zdravstvene potrebe bili su ogromni. Jer, pored predstojeće izgradnje pokrajinske bolnice u Dubrovniku, tek je bila izgrađena opća pokrajinska bolnica i pokrajinska bolnica za duševne bolesti u Šibeniku, koje su otvorene 24. VI 1883³⁵, a u izgradnji se nalazila i pokrajinska bolnica u Zadru (otvorena 27. VI 1887).³⁶

Dubrovačka bolnica, zahvaljujući darovateljima, imala je neke svoje nekretnine koje je mogla unovčiti i taj novac upotrebiti za svoje novo, suvremenije udomljenje. Tih je darovatelja bilo i za trajanja Dubrovačke Republike, a bilo ih je i poslije pada te Republike i to ne samo u prvoj polovici 19. st., već i u drugoj polovici toga stoljeća. Tako npr. 1. V 1855. Nike Faccenda-Lichtemberg oporučila je svoja dobra na Šipanu dubrovačkoj bolnici. Na saborskoj sjednici 25. VIII 1881. bilo je, u vezi s provedbom te oporuke, zaključeno da se ta dobra prodaju, a dobiveni novac uloži »u državne obveznice na korist bolnice dubrovačke«³⁷. Ta je bolnica 1886. dobila dva nova darovatelja: Tereza Kaučić-Božović ostavila je bolnici jednu svoju kuću, a Jele Obad ud. Miha Pitarevića (koja je umrla u Padovi) ostavila je bolnici četvrtinu svog imanja.³⁸ Imena darovatelja, koji su poklonili bolnici više od 1.000 f, trebala su — prema čl. 37 Zakona o utemeljenju i upravi općih javnih bolnica u Dalmaciji od 14. XII 1866 — biti urezana u mramornu spomen-ploču, a ta se ploča morala postaviti na vidnom mjestu u bolničkoj zgradi.³⁹ Takva ploča, u duhu te zakonske odredbe, odmah je bila postavljena u dubrovačkoj bolnici Domus Christi, a na njoj su, do 1887, bila urezana imena ovih darovatelja: Ivan Grmoljez, Savo Giunio Ranjina, Savo Lučin Pozza, Nikola Ban, Medo Vladjov Gozze, Mato Andrović, Ivan Margić, Miho Resti Giunio, Nike Faccenda-Lichtemberg, Tere Kaučić-Božović, Đuro Pulić, Jele Obad-Pitarević.⁴⁰

Na saborskoj sjednici 14. XII 1885, u izvještaju saborskog Odbora za pregled rada Zemaljskog odbora, bilo je preporučeno: »Da se počme što prije gradnja dubrovačke bolnice«⁴¹. Kamen-temeljac te gradnje postavljen je 12. IV 1886. Gradnja se vršila po građevinskom projektu arhitekta Kruna Weidmana iz Zagreba, građevinski radovi obavljani su pod nadzorom mjernika Karla Baude iz Beča, a izvađači radova bili su građevinski poduzetnici Antun Meneghello i Andro Puljizević. Vanjski i unutarnji radovi obavljani su u cjelosti do potkraj veljače 1888, za dakle 22 mjeseca, što znači da se dobro organizirano, brzo i uporno radilo. O do-

³⁴ Slovinac br. 32/1884, 510.

³⁵ Jerko *Machiedo*, Pedeset godina šibenske bolnice, u: Spomen-knjiga o pedeset-godišnjici banovinske bolnice u Šibeniku 1883—1933, Šibenik 1933, 11.

³⁶ R. Jelić, n. d., 31.

³⁷ V. bilj. 31, isto, 23—24.

³⁸ V. bilj. 12, isto, str. XXXVIII.

³⁹ Ivo *Perić*, Dalmatinski sabor 1861—1912 (1918), Zadar 1978, 180; Miloš Škarica, Zdravstveno-humane ustanove Zadra, u: »Zadar. Zbornik«, Zagreb 1964, 645.

⁴⁰ Ta je ploča od crnog mramora bila potom prenesena iz stare u novoizgrađenu bolnicu (1888), u kojoj se i danas nalazi na zidu iznad glavnog ulaznog stepeništa s lijeve strane. Zanimljivo je istaći da su nakon 1877. g. do danas pridodana tom spisku još samo četiri darovatelja: tri pojedinca (Jero Pugliesi, Vladimir Dvorak, Antun Miloslavić) i jedno udruženje (Jugoslavensko dobrotvorno društvo Lima, Peru, kojem je, u vrijeme dodijele tog dara bolnici, bio predsjednik Andreas Sambrailo).

⁴¹ BIDS, XXI... (31a), 244.

vršnju te gradnje svjedoči i dopis Zemaljskog odbora od 27. II 1888, upućen ravnateljstvu dubrovačke bolnice: »Po vašoj brzopjavki 25. tek. razabrali smo da vam je mjernik Bauda predao zgradu nove bolnice. Tom prigodom on će vam biti na zapisniku zabilježio razne rađe koje su još dužni izvršiti poduzetnici. Nalaga vam se da točno pazite na to izvršenje, a također da pazite na zgradu, eda se ne bi koji kvar dogodio. Ako opazite koji kvar prouzrokovan ne dobrim izvršenjem dotične rađe, odmah o tome obavjestite poduzetnike, koji su dužni potrebite popravke izvesti, jer dužnost njihova za održanje zgrade proteže se po pogodbi na dvije godine dana od predaje. Bauda bit će vam predao raznih predmeta nabavljenih u njegovu svojstvu ravnatelja rađa, i te sahranite do dalje odredbe«. Nadalje, u tom dopisu je saopćavano, da će za koji dan stići u Dubrovnik iz Zadra mjernik Ivan Randi da u dogovoru s ravnateljstvom bolnice »provodi za sve malenkosti i pokušstvo što još fali, da bolnica bude u potpunom redu i uzmogne biti otvorena najdalje do 1. srpnja t. g.«⁴²

Za cijelo to vrijeme od odluke da se gradi nova bolnica u Dubrovniku (1880) pa do njena građevinskog završetka (1888) stara je bolnica *Domus Christi*, uredovno, nastavljala svoje zdravstvene zadatke. Od početka studenog 1880. postavljen je u ovoj bolnici za liječnika prvenca dr Emanuel Luxardo iz Zadra. »Slovinac« je o tom novom bolničkom liječniku informirao: »U Dubrovniku ga je pretekao liepi glas, koji je o njemu još u Zadru pukao .Dobro nam došao!«⁴³

Dana 5. XI 1881. Zemaljski odbor je donio Pravilnik zemaljskih bolnica u Dalmaciji. Važnije odredbe, sadržane u tom pravilniku, glase: zemaljske (pokrajinske) bolnice dalmatinske djeluju pod nadzorom Zemaljskog odbora; taj nadzor vrši član Zemaljskog odbora koji je zadužen za zdravstvene poslove; on je dužan obići bolnice barem jedanput godišnje. Bolnica prima bolesnike i roditelje. Ako je moguće udate roditelje bit će razdijeljene od neudatih roditelja. Bolesnici, oboljeli od zarazne bolesti, smještaju se odvojeno od ostalih bolesnika. Zdravstvenu upravu vodi ravnatelj (liječnik prvenac). Gospodarsku upravu vode upravitelj i nadzornik-štediša. O liječenju bolesnika brine se liječnik-vidar s nazivom: prvenac. Njemu u tom poslu pomaže liječnik-vidar, s nazivom: pomoćnik. U bolnici mora biti dovoljno bolničara (milosrdnih sestara). Ostale službe obavljaju poslužnici. Zemaljski odbor imenuje liječnika vidara prvenca za ravnatelja, a na prijedlog ravnatelja imenuje liječnika-vidara pomoćnika i upravitelja. Dopuste do 8 dana daje ravnatelj, a preko 8 dana — Zemaljski odbor. Ako netko često boluje ili odsustvuje uzastopno preko 6 mjeseci, Zemaljski odbor ga umirovljuje. Ravnatelj uzimlje i otpušta poslužnike i nadničare. Ravnatelj nadzire »da je sve čisto, da su bolesnici sigurni, da su paženi što većom ljubavi, da vlada mir i red u zavodu«. Liječnik-vidar prvenac je dužan dva puta u toku dana (ujutro i poslije podne) posjetiti bolesnike, propisati im lijekove i hranu; on ih i otpušta iz bolnice. Liječnik-vidar pomoćnik radi to isto što i liječnik-vidar prvenac, ali po uputama ovoga kao sebi pretpostavljenoga. Liječnik-vidar pomoćnik ne smije povjeriti vidanje bolničarima izuzev »stavljanja pijavica, strcaljaka,

⁴² HAD, Spisi ravnateljstva bolnice (dalje: SRB) 1888. Dopis pod otpretnim brojem 860.

⁴³ Slovinac br. 22/1880, 439.

obloga, prpora i melema«. On je obavezan da posjećuje bolesnike i noću. Dužnost mu je da pomaže liječniku-vidaru prvencu »kad para mrtce«. Bolničar ili milosrdna sestra prima odjeću bolesnika i izdaje mu bolničku odjeću (prije toga bolesnik se mora okupati). Bolničari ili milosrdne sestre dežuraju i noću. Jedna milosrdna sestra upravlja praonicom i sušionicom. Jedna milosrdna sestra služi kao vratar (vratarica). Stranke mogu posjećivati bolesnike samo četvrtkom i subotom od 10 do 12 sati. Jelo i piće nitko ne može unositi u bolnicu bez dozvole liječnika-vidara prvenca.⁴⁴

Zanimljivo je spomenuti da je te godine (točno: 17. III 1881) osnovana u Dubrovniku podružnica Crvenog križa,⁴⁵ čiji su prvi članovi bili iz redova ovdašnjih zdravstvenih radnika.

Među zaraznim bolestima, koje su se širile na području općine Dubrovnik tokom 1881, bile su i »šeše« (velike boginje). O tome je bilo govora i na sjednici dubrovačkog Općinskog vijeća od 10. IX 1881, iz čijeg zapisnika prenosimo ove retke: »Na svrhu julija t. g. javile su se šeše u općini. Činilo se je što i vazda, to jest zatvarale su se kuće okužene i odjeljivali su se bolestni od zdravijeh, koji zadnji, u slučaju obćenja s bolestnijem, bili su paženi na po se za nekoliko dana. To se nije pokazalo dostatno jer do danas imali smo dvadeset i pet bolesnika od šešava od kojih 6 ili 7 ozdravili su a 3 su umrli. Šeše ne pokazivaju se pogibeljne naravi ali uzdržavaju se izvanredno jer prekojučer bilo je 6 slučajeva a jučer 2 ili 3. Dakle obična sredstva nijesu dostatna a troškovi imaju se povećat. Fali nam shodno mjesto za liječenje siromaha jer čardak na Pločama uzdrži najviše 8 bolesnika«. Vijeće je zaključilo: da općinska uprava izda oglas u kojem će saopćiti pučanstvu: da se odmah prijavi svaki novi slučaj oboljenja od »šeša« (pa i kad se samo posumnja), da je neophodno »navrnuće šešava i opetovano navrnuće kao najbolje sredstvo po mnienju svijeh liječnika«, da »navrnuće šeša nije opasno u vrijeme okuženja mjesta«, da je »za siromaha navrćanje šeša mukte«, te da se kuće oboljelih zatvaraju, a bolesni odijele.⁴⁶

Početak 1884. evidentiran je u Dubrovniku i veći broj djece oboljele od šarlaha.⁴⁷ Bilo je nadalje podosta oboljelih i od spolnih bolesti. Spolnu zarazu su najviše širile nekontrolirane bludnice, zbog čega su ih čuvari javnog reda često hapsili i privodili na zdravstveni pregled. Tako su npr. općinski policajci (redari) uz pomoć žandara jednog dana u siječnju 1884. priveli »10-15 javnijeh ali skrivenijeh bludnica«. U zapisu, koji je o tome informirao, isticano je kako općina ne bi pogriješila »kad bi javna dobro uređena bludilišta pripustila, jer barem tako ne bi se kužio mladi naraštaj«. ⁴⁸ Oboljeli iz Dubrovnika i dubrovačkog kotara od duševnih bolesti liječili su se u Šibeniku. U vremenu od otvaranja tamnošnje bolnice za duševne bolesti, 24. VI 1883, pa do 31. V 1884, liječilo se u toj bolnici 9 duševnih bolesnika iz dubrovačkog kotara.⁴⁹

Tokom 1885. liječilo se u dalmatinskim (pokrajinskim) bolnicama ukupno 3.330 bolesnika (od toga: 489 u Dubrovniku, 685 u Splitu, 916 u

⁴⁴ Sbirka pokrajinskih zakona. Dodatak svesku VII, pogl. I—X.

⁴⁵ Šime Peričić, Društva u Dubrovniku u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, »Dubrovnik« br. 3/1968, 121.

⁴⁶ HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1876—1886, I, 465—466.

⁴⁷ Slovinac br. 3/1884, 47.

⁴⁸ Isto, 47.

⁴⁹ BIDS, XX (16. VI — 8. VII 1884), Zadar 1884, 20.

Šibeniku i 1.240 u Zadru). Iz dubrovačke bolnice su u toj godini izašla 284 izliječena i 83 oporavljena bolesnika; 21 bolesnik optušen je neizliječen, 54 su umrli u bolnici, a 47 je ostalo na daljnjem bolničkom liječenju. Kako su pri svim pokrajinskim bolnicama u to vrijeme postojala rodilišta, u dubrovačkom rodilištu je bilo 13, u splitskom 20, u šibenskom 21 i u zadarskom 53 roditelja. U sklopu pokrajinskih bolnica nalazila su se i nahodišta. Jedino u Kotoru, gdje nije bilo pokrajinske bolnice, nahodište je bilo samostalna ustanova. Te, 1885. godine bilo je u Dalmaciji ukupno 1.518 nahoda i to: 214 u Dubrovniku, 116 u Kotoru, 405 u Splitu, 231 u Šibeniku i 552 u Zadru. Među nahočadima vladala je velika smrtnost. U Dubrovniku je od navedenog broja nahoda umrlo 41 ili 19,16%. Dnevni bolnički trošak po jednom bolesniku u Dalmaciji 1885. iznosio je prosječno 71,8 novčića, a po jednom nahodu u nahodištima 8,5 novčića.⁵⁰

Liječnici i bolničari, zaposleni u pokrajinskim bolnicama, imali su pravo i na mirovine. Mirovina se određivala prema visini plaće i godinama provedenim u javnoj službi koje se priznaju za mirovinsko osiguranje. Dr Niko Lepeš, koji je bio 16 godina, 3 mjeseca i 15 dana upravitelj dubrovačke bolnice imao je 1882. godine mirovinu u iznosu od tri osmine plaće — 337,50 fiorina.⁵¹ Ako je liječnik umro u aktivnoj službi ili kao umirovljenik njegova supruga je imala pravo na stalnu novčanu pomoć. Na novčanu pomoć, privremeno, do sticanja punoljetnosti, imala su pravo i njegova djeca. Nakon smrti dr Ivana Augusta Kaznačića (1883), njegova supruga Karlota dobila je novčanu pomoć od 350 f godišnje.⁵² Sabor je, na molbu primaoca takve pomoći, mogao moliteljima dodijeliti u opravdanim slučajevima i jednokratnu novčanu pomoć. Tako je 23. VI 1884. »sudio« Karloti ud. Kaznačić 150 f »milostive pripomoći«.⁵³ Iako su zarađivali i privatnom praksom, liječnici su bili nezadovoljni svojom plaćom. Uslijed tog nezadovoljstva, koje je bilo opravdano, sabor je uzeo u razmatranje plaće bolničkih liječnika, pa je na svojoj sjednici od 14. XII 1885. zaključio da godišnja plaća liječnika-prvenaca bude otada 1.100 f. Oni su imali pravo još i na dvije petogodišnje povišice od po 100 f, a ako su obavljali i dužnost ravnatelja bolnice, u tom slučaju im je pripadao i funkcionalni dodatak od 200 fiorina.⁵⁴

U 1886. bilo je u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama 3.507 bolesnika (od toga: 463 u Dubrovniku, 726 u Splitu, 911 u Šibeniku i 1.407 u Zadru). Iz dubrovačke bolnice te je godine izašlo 337 bolesnika izliječenih i 12 bolesnika neizliječenih. U toj je bolnici umrlo 65 bolesnika, a 52 su ostala na daljnjem liječenju. U rodilištu dubrovačke bolnice 1886. bilo je 16 roditelja, a u nahodištu 210 nahoda (od kojih je umrlo 57 ili 27,3%).⁵⁵ Visoka smrtnost nahoda objašnjava se ponajviše razlogom što su pretežno ta djeca, dok bi dospjela u nahodište, bila izložena veoma pogibeljnim životnim iskušenjima (ostavljena negdje bez zaštite, bez jela, u nepovoljnim klimatskim prilikama). Mnoga od te djece primljena bi bila u nahodište u skrajnje iscrpljenom stanju, najčešće s upalom pluća i drugim oboljenjima. A i u samom nahodištu vladali su loši uvjeti u pogledu preh-

⁵⁰ V. bilj. 12, isto, str. LXXI. — Novčić (ili krajcar) stoti dio fiorina.

⁵¹ V. bilj. 33, isto, 507.

⁵² Isto, 64.

⁵³ V. bilj. 49, isto, 31.

⁵⁴ BIDS, XXXIX i XL (6. X 1904. i 16. X — 21. XI 1905), Zadar 1905, 877.

⁵⁵ BIDS, XXIII (26. XI — 19. XII 1887), Zadar 1887, str. XXX.

rane (jedna dojilja dolazila je na dvoje ili troje djece). Pretežno loši uvjeti života bili su izvan nahodišta, kad bi ta djeca bila predana na opskrbu u pojedine seoske obitelji (daleko od liječnika, rđave higijenske prilike, odsustvo potrebne skrbičke brige).

Nakon odlaska liječnika-vidara pomoćnika dr A. Martinisa, postavljen je — odlukom Zemaljskog odbora od 7. XII 1886 — dr Jero Pugliesi za novog liječnika-vidara pomoćnika u dubrovačkoj bolnici. Pugliesi je 15. XII 1886. položio zakletvu, čime je bio uveden u službu. Tekst te zakletve glasi: »Kunem se Bogu svemogućemu i obećavam na moje poštenje i vjeru da ću biti nepovrijedivo poslušan i vjeran Njegovu c. k. apostolskom Veličanstvu, presvijetlom caru i gospodaru Franji Josipu I, cesaru austrinskome, kralju ugarskome, češkome, dalmatinskome, hrvatskome, slavonskome, lodomirskome i ilirskome, nadvojvodi austrinskome itd. itd. a poslije nasljednicima Njegove kuće. Kunem se da ću savjesno izvršavati sve dužnosti koje budu nametnute mome zvanju pomoćnog liječnika vidara dubrovačke bolnice i koliko se odnose prisegi koju sam položio za postignute akademske stepene u liječništvu, vidarstvu i opstetriciji i u koliko se odnose propisima, pravilnicima i naredbama koje sada postoje i koje budu unaprijed postavljene, zauzimajući se u svaku prigodu sa svom dužnošću bez oklijevanja za boljak bolnice, izvršavajući revnošću sve odredbe i naredbe starijih vlasti, i čuvajući vjerno uredovnu tajnu. Kunem se dalje da ne pripadam ni da ću unaprijed pripadati kojekakvom političkom društvu koje ne bude trpjelo u državama austrijskog carstva.«⁵⁶ Dr J. Pugliesi bio je rodom iz Dubrovnika. Medicinski fakultet završio je u Beču.

Općinska zdravstvena služba u općini dubrovačkoj stalno je unapređivana. Za općinskog liječnika u Dubrovniku — od kraja 1882 — postavljen je dr Petar Nikolorić.⁵⁷ Za područje Gruža i Lapada izabran je — u veljači 1887 — općinski liječnik dr Napoleon Wronowsky.⁵⁸ U ožujku 1887 — za područje Čibače, Čelopeci, Petrača, Brašina, Zavrelje, Soline i Plat — postavljena je primalja Marija Cvjetuša.⁵⁹ Djelovao je u Dubrovniku i stalni zdravstveni povjerenik s nadležnostima sanitarnog inspektora. Ponekad se u općinskom vijeću raspravljalo i o piatnjima koja se tiču bolničkog liječenja bolesnika. Tako je npr. vijećnik Natali, na sjednici od 19. IX 1887, tražio da se općinsko vijeće suprosatvi odluci Zemaljskog odbora, po kojoj se bolesnici od sifilisa, ne bi smjeli dalje primati u bolnicu.⁶⁰

U staroj zgradi bolnice Domus Christi u Dubrovniku bile su 72 bolesničke postelje. Tokom 1887, zadnje godine rada te bolnice u staroj zgradi, bila su u toj bolnici ukupno 594 bolesnika (304 muških i 290 ženskih). Poblži podaci o tim bolesnicima govore slijedeće:

Stanje bolesnika	Muških	Ženskih	Svega
Izliječeno	179	152	331
Oporavljeno	62	47	109
Neizliječeno	25	31	56
Umrlo u bolnici	27	34	61
Ostalo na daljnjem liječenju	11	26	37

⁵⁶ HAD, SRB 1880—1886. Uz spis Zemaljskog odbora br. 5. 401/7-1886.

⁵⁷ Slovinac br. 18/1882, 287.

⁵⁸ HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1887—1892, I, 10.

⁵⁹ HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1887—1892, II, 14.

⁶⁰ Isto, 63.

Ti su bolesnici u toj godini imali ukupno 19.144 dana bolničke opskrbe ili prosječno 33,76 dana. Dnevni troškovi po jednom bolesniku iznosili su 1,01 f.

Bit će zanimljivo da navedemo i bolesti od kojih su ti bolesnici bili liječeni:⁶¹

Stanje bolesnikâ:	Muških	Ženskih	Svega
Marasmus senilis	10	10	20
Chlorosis	3	—	3
Rheumatismus acut. et chronic.	23	—	23
Scorbutus	1	—	1
Arthritis	3	—	3
Typhus entericus et exanthem	2	—	2
Febris intermittens	74	—	74
Ostale opće bolesti	3	—	3
Scrofulosis	5	2	7
Tuberculosis	17	17	34
Carcinoma	8	4	12
Ostale nove bolesti	8	—	8
Parasiti	3	—	3
Ozljede	28	2	30
Otrovanja	—	1	1
Bolesti živaca i njihovih ovojnica	2	3	5
Paralysis (bez razlike)	5	—	5
Poremećaj uma	4	1	5
Ostale bolesti živčevlja	11	1	12
Očne bolesti	26	—	26
Ušne bolesti	4	—	4
Catarrhus laringis acut. et chronic. Laryngitis	4	—	4
Catarrhus bronchialis acut. et chronic. Bronchitis	21	2	23
Pneumonia	9	3	12
Emphisema pulmonum	4	1	5
Haemoptoë	2	—	2
Pleuritis	15	1	16
Ostale bolesti dišnih organa	4	1	5
Srčane bolesti	7	3	10
Ostale bolesti krvnog optoka	7	2	9
Angina tonsillaris	3	—	3
Catarrhus ventricili acut. et chronic.	24	—	24
Catarrhus intestinorum acut. et chr.	20	1	21
Dysenteria	—	1	1
Ostale bolesti probavnih i njima obližnjih organa	16	2	18
Morbus Brighti	15	1	16
Ostale bolesti mokraćnih organa	5	—	5
Bolesti muških spolnih organa (bez veneričnih i sifilističnih oblika)	7	—	7

⁶¹ HAD, SRB 1888. Spis s nadnevkom 12. II 1888.

Bolesti ženskih spolnih organa (bez veneričnih i sifilističnih oblika)	14	1	15
Venerične i sifilistične bolesti	29	—	29
Erysipelas et Dermatitis	1	—	1
Psoriasis	1	—	1
Eczema	6	—	6
Excoriationes ex pediculis et spurcitiis	2	—	2
Ulcera	10	—	10
Abscessus	5	1	6
Ostale kožne bolesti	4	—	4
Bolesti kosti (bez ozljeda)	9	—	9
Bolesti zglobova (bez ozljeda)	6	—	6
Bolesti mišića, tetiva i glenika	4	—	4
Neprirodne tvorbe, zarastci i prirodne rastave	3	—	3
Bez diagnoze	2	1	3

Ako se stanje bolesnika, roditelja i nahoda u dubrovačkoj bolnici 1887. uporedi sa stanjem bolesnika, roditelja i nahoda u ostalim pokrajinskim bolnicama u toj godini, ti odnosi u brojčanim iskazima izgledaju ovako⁶²:

Bolnica	Br. bolesnika	Izliječenih i oporavljenih	Neizliječenih
Dubrovnik	594	440 (72,56%)	56 (9,43%)
Split	714	549 (76,89%)	48 (6,72%)
Šibenik ⁶³	632	451 (71,36%)	71 (11,23%)
Zadar	1.332	1.003 (75,30%)	142 (10,67%)
Ukupno:	3.272	2.443 (74,66%)	317 (9,69%)

Bolnica	Umrlo	Br. roditelja	Br. nahoda	Umrlo nahoda
Dubrovnik	61 (10,27%)	21	195	43 (22,05%)
Split	62 (8,68%)	31	383	59 (15,40%)
Šibenik	56 (8,86%)	23	229	46 (20,09%)
Zadar	95 (7,13%)	29	430	57 (13,24%)
Ukupno:	274 (8,37%)	104	1.237	205 (16,57%)
		Kotor	120	16 (13,33%)

Rashodi dubrovačke bolnice u 1887. iznosili su 17.805,80 f, a rashodi nahodišta pri toj bolnici u toj godini 7.037,72 f⁶⁴.

Dana 6. III 1888. Zemaljski odbor je odobrio zamjenu mjesta službe između dr Emanuela Luxarda i dr Roka Mišetića: da dr E. Luxardo, ravnatelj dubrovačke bolnice, preuzme dužnost ravnatelja u zadarskoj bolnici, a dr R. Mišetić, ravnatelj zadarske bolnice, preuzme dužnost ravnatelja u dubrovačkoj bolnici⁶⁵. Do te zamjene došlo je zbog toga što je ona potpuno

⁶² BIDS, XXIV (5.—18. VII 1888), Zadar 1888, str. XXIII.

⁶³ Odnosi se samo na opću bolnicu (nisu iskazani bolesnici duševne bolnice).

⁶⁴ V. bilj. 9, isto, 127 i 139.

⁶⁵ HAD, SRB 1888. Odobrenje Zemaljskog odbora pod br. 1. 334.

odgovarala i dr Luxardu i dr Mišetiću. Dr Luxardo je bio Zadrani. Vraćao se, dakle, tom zamjenom službe u svoj rodni grad. Taj povratak u Zadar radovao je i njegovu suprugu Anu, čiji su roditelji (Marija i dr Miho Klaić, vođa dalmatinske Narodne stranke) živjeli u Zadru. Dr Mišetić, rodom s Brača, već je bio službovao u Dubrovniku, u kojem je imao brojne štovatelje i prijatelje. Iz Dubrovnika, gdje je, kao liječnik stekao širu poznatost i uvaženje, bio je pozvan za dvorskog liječnika kneza Nikole u Cetinje⁶⁶, kamo je i pošao, te tamo radio od 1880. do 1886. Ali, i za boravka na Cetinju, često je navraćao u Dubrovnik. U Dubrovniku se, 13. IX 1881, i oženio s Dubrovkinjom Katicom Pržić⁶⁷. U zadarskoj bolnici je radio od 1887. godine⁶⁸. Tako je dr Mišetić, sticajem okolnosti, doživio — kao bolnički liječnik — otvor dviju novoizgrađenih pokrajinskih bolnica: 1887. u Zadru i 1888. u Dubrovniku.

Zgrada nove dubrovačke bolnice, u kojoj su od završetka građevinskih radova krajem veljače 1888. do kraja svibnja 1888. izvršeni i svi ostali poslovi, bila je, početkom lipnja 1888, potpuno spremna za primopredaju. Komisija, u sastavu: općinski prisjednik Opuić, općinski tajnik Marotti, ing. Benvenuti, općinski liječnik dr Nikolorić i ravnatelj bolnice dr Mišetić, pregledali su 2. VI 1888. zdanja nove dubrovačke bolnice i utvrdili da su sve zgrade u cjelosti zgotovljene za određene namjene i da, kao takve, mogu biti useljive. Komisija je imala i neke primjedbe, koje su zahtjevale sitnije doradbene zahvate, a ti su se zahvati mogli izvesti i lako i brzo. Na osnovi nalaza te komisije, općinska je uprava, u okviru svoje nadležnosti, propisane u građevinskom zakonu, izdala dozvolu »da se može zapremiti sve zgrade nove pokrajinske bolnice u mjestu i to od 1. julija 1888«⁶⁹.

Ukupan trošak za novu pokrajinsku bolnicu u Dubrovniku iznosio je 201.899,50 f (od toga: 187.944,33 f za građevinske i ostale zanatlijske poslove, te 13.955,17 f za namještaj).

Kad je 1885. bio uzet drugi zemaljski zajam u iznosu od 225.000 f, tada je donesen zaključak da se od tog iznosa odvoji 147.000 za izgradnju nove pokrajinske bolnice u Dubrovniku. Na kraju gradnje ispalo je da je za ovu bolnicu potrošeno 54.899,50 f više od predviđene sume. Taj veći obim utrošenih financijskih sredstava pravodobno je dogovaran sa Zemaljskim odborom. A veći utrošak bio je nužan i to ponajviše zbog drukčije izvedbe pročelja zgrade. Po prvotnom građevinskom projektu pročelje je bilo sasvim jednostavno i kao takvo neugledno. Zbog toga se odstupilo od tog dijela projekta i odlučilo za drukčije izvedbeno rješenje pročelja zgrade. Nastojalo se tom pročelju dati »monumentalni oblik, koji da odgovara položaju nove zgrade i znamenitosti starodrevnog grada, komu je imala služiti za ures«. Ta preinaka stajala je 12.000 f više. Mnogo je više utrošeno i za vodu. U pogodbi s općinom, koja je upravljala općinskim vodovodom, bilo je predviđeno da se dotok vode u bolnički prostor »u godinama suše« može obustaviti »kroz tri ljetna mjeseca«. Zbog toga je bilo neophodno »providiti veliki rezervoar i veliku čatrnju da bolnica uzmogne imati pitke i poslužne vode kroz ta tri slučajna mjeseca«. A to je uvećalo rashod za

⁶⁶ Slovinac br. 11/1880, 219.

⁶⁷ Slovinac br. 18/1881, 374.

⁶⁸ R. Jelić, n. d., 34.

⁶⁹ HAD, SRB 1888. Spis od 6. VI 1888. s potpisom općinskog načelnika Vlahu De Giullia.

daljnjih 9.000 f. Za ranije nepredviđene zahvate, koje je nužno trebalo izvesti (kao što su: izgradnja ogradnog zida, jaruženje, uklanjanje nekih izvora vlage itd) utrošeno je 7.000 f. Poput tih, bili su opravdani i ostali izdaci, koji, zajedno, čine uvećani trošak⁷⁰.

Prikupljena sredstva za izgradnju nove dubrovačke bolnice iz raznih izvora (do završetka izgradnje) iznosila su 154.945,61 f. Tim sredstvima pridodano je još 46.953,89 f iz zemaljske zaklade i tako je podmiren cjelokupni trošak od 201.899,50 f.

Evo kako je izgledalo izravnanje prihoda i rashoda za izgradnju dubrovačke bolnice prema konačnom računu te gradnje, kojega je odobrio Dalmatinski sabor⁷¹:

Prihod:

— od prodaje imanja »Skaloči«	600,50 f
— iz ostavštine Mata Androvića	2.535,05 f
— od pretičaka zaklade za izgradnju nove dubrovačke bolnice	169,95 f
— od Dobrotvornog zavoda koji je kupio zgradu stare bolnice	6.000,00 f
— od Miha Ćurkovića koji je kupio zgradu starog nahodišta	7.037,00 f
— dobiti od državnih obveznica pokr. zajma za gradnju bolnica, od baština dubrovačke bolnice i od stečenih pretičaka	10.447,00 f
— dobit od prodaje tih obveznica (navedenih u prethodnoj stavci)	63.156,11 f
— dio pokrajinskog zajma iz 1886. za gradnju bolnica	65.000,00 f
— predujam iz pokrajinske zaklade za pokriće troškova	46.953,89 f,
u k u p n o	201.899,50 f.

Rashod:

— za nabavu zemljišta	27.459,37 f
— za projekt i upravu	9.257,62 f
— za poravnavanje terena	1.958,60 f
— za ogradne zidove	2.180,76 f
— za radove zidara, kamenara, kolara, drvodjelaca, kovača, limara, staklara i pengara	108.736,17 f
— za razvađanje vode i kupelji	11.490,08 f
— za promah i ogrijev	4.208,48 f
— za jaruženje	3.771,48 f

⁷⁰ BIDS, XXVI (14. X — 7. XI 1890), Zadar 1891, 283.

⁷¹ Isto, 287.

— za kuhinju i praonicu	1.675,17 f
— za vrtove i puteve	1.209,97 f
— za pregradnju starih zgrada za staje i za mrtvačnicu	2.918,76 f
— za telefone i satove	956,98 f
— za osamicu (zgradu za oboljele od zaraznih bolesti)	7.324,85 f
— za čatrnju	2.081,30 f
— za razne uzgrednosti	2.714,74 f
	(187.944,33 f)
— za opremu bolnice	13.955,17 f,
u k u p n o	201.899,50 f.

Novoizgrađeni bolnički kompleks u Dubrovniku sastojao se od pet zgrada različite veličine. U glavnoj, najvećoj zgradi nalazili su se: bolničke dvorane, upravne sobe, kuhinja i praonica. Kraj nje je zgrada za roditelje (zvana »maternica«) i podalje zgrada za zarazne bolesnike (zvana: »osamica«), zatim zgrada za mrtvačnicu i zgrada za štale. Cjelokupna površina prostora na kojem se nalaze te zgrade, zatim okolni parkovi i vrtovi, iznosi 30.625 četvornih metara. Sve zgrade zajedno imaju 28.500 kubičnih metara. Ako se uporedi cijena izgradnje šibenske, zadarske i dubrovačke bolnice dobivaju se ovi pokazatelji: da je cijena jednog kubičnog metra u Šibeniku stajala 7,68 f, u Zadru 9,64 f, u Dubrovniku 8,88 f⁷². Prema tome, cijena izgradnje dubrovačke bolnice bila je viša za 1,20 f od cijene izgradnje šibenske bolnice, odnosno za 0,76 f manja od cijene izgradnje zadarske bolnice — po kubičnom metru.

U novoj dubrovačkoj bolnici bile su 104 postelje u 8 velikih, 2 srednje i 4 male sobe za bolesnike, za čije su liječenje snosile troškove općine ili pokrajina, zatim 4 postelje u 3 sobe za bolesnike-plaćaoce I razreda, 6 postelja u »osamici«, 10 postelja u »maternici«, 14 postelja za nahode i 6 postelja za dojlje u nahodištu.

Dubrovčani su se ponosili tim novim zdanjem, a među njima osobito dr Miho Klaić, saborski zastupnik i vođa dalmatinske Narodne stranke, koji se, za postignuće te važne stečevine, najviše zalagao. On je, govoreći u Dalmatinskom saboru u okviru rasprave o odobrenju računa izgradnje dubrovačke bolnice, između ostalog, kazao: »Dubrovnik je doista dobio veličanstvenu sgradu i dostojnu bolnicu. Što se tiče mene kao Dubrovčanina, izjavljujem da će mi biti najljepšom uspomenom i da ću se sjećati nekim ponosom da kad sam bio u Zemaljskom odboru da sam imao mogućnosti i mojim slabim silama doprinijeti nešto da se moj rođeni grad obogati i ukrasi onom liepom sgradom«⁷³.

Preseljenje bolesnika iz stare bolnice Domus Christi i preseljenje nahoda iz starog nahodišta u novu bolnicu izvršeno je 28. lipnja 1888⁷⁴. Inače, formalno, svečano otvorenje nove bolnice obavljeno je 24. srpnja 1888. Tom prigodom govorili su biskup Mato Vodopić i zastupnik dr Miho Klaić. O ostalim sudionicima te svečanosti zabilježeno je samo ovo: »Pri-

⁷² Isto, 284.

⁷³ Isto, 526.

⁷⁴ HAD, SRB 1888. Dopis, upućen Zemaljskom odboru br. 85 od 28. VI 1888.

sustvovaše sve vlasti, zastupnici na saboru, i mnogi odlični građani. Sama politička vlast⁷⁵ nije bila zastupana⁷⁶. Zgrada stare bolnice Domus Christi dobila je ponovno svoju nekadašnju namjenu: postala je ubožnica — zaklonište siromaha.

Uoči preseljenja u novu bolničku zgradu, ravnateljstvo bolnice tražilo je od Zemaljskog odbora da odobri postavljenje još jednog bolničara (da ih bude dvojica). Taj zahtjev obrazlagalo je time što u novoj zgradi »nije nipošto moguće proći sa jednim bolničarom«, jer »ovaj jedan ne može da nadgleda bolesnike prvog i drugog kata niti da im pomaže u njihovim potrebama⁷⁷. Zemaljski je odbor udovoljio tom zahtjevu. Radeći i u novoj bolničkoj zgradi u Dubrovniku milosrdne sestre su savjesno obavljale svoje dužnosti. Zemaljski odbor je bio veoma zadovoljan njihovim radom, te je isticao da su one za bolnicu »pravi blagoslov«. Jer: »Milosrdnice se ne bave samo njegovanjem bolesnika, čistoćom zavoda i rublja, nego u njihovim je rukama i sva svagdanja ekonomija zavoda⁷⁸. Za svoj rad u bolnici, u kojoj su i stanovale, osim hrane, dobivale su i po 60 f godišnje kao naknadu za odjeću i obuću. Bilo ih je 14. Naknada za odjeću i obuću nije se isplaćivala njima pojedinačno već njihovoj predstojnici za sve ukupno.

Odmah po useljenju u novu bolničku zgradu ravnateljstvo bolnice je tražilo od Zemaljskog odbora da liječnicima i upravitelju ove bolnice dodijeli posebnu novčanu naknadu za prijevoz kočijama. Tom traženju nije udovoljeno. Obrazlažući svoj stav, Zemaljski odbor je naveo da traženje nije opravdano, jer oba liječnika: i prvenac (ravnatelj) i pomoćnik imaju stanove na Pilama (»mali puškomet daleko od nove bolnice«), a upravitelj ima stan »kod same bolnice«. U istom obrazloženju je naglašeno i to da je »liječnik pomoćnik dužan u bolnici stanovati⁷⁹.

Za svaku nabavku ravnateljstvo bolnice je moralo tražiti odobrenje od Zemaljskog odbora. Iz jednog takvog odobrenja vidljivo je da je Zemaljski odbor dozvolio ravnateljstvu da može »nabaviti ormar za zbirku anatomske sprave⁸⁰. Ravnateljstvo je moralo tražiti odobrenje Zemaljskog odbora i kad se radilo o izmjeni u dijetalnoj ishrani. Vidljivo je to iz odgovora Zemaljskog odbora od 15. VIII 1888, u kojem je saopćavalo ravnateljstvu bolnice da do kraja slijedećeg mjeseca može izvršiti promjene »u dietičkim propisim« i to »da se pri IV i V redu dava nemoćnicima makaruna ili oriza mjesto sočiva⁸¹.

Bolnica je imala i dva stalna svećenika (jednog katoličke i drugog pravoslavne vjeroispovijesti) za vjerske potrebe bolesnika. I dušobrižnici su, stupajući u službu pri bolnici, polagali zakletvu.

Pripravljanje lijekova za potrebe bolničkog liječenja vršio je u staroj, a ispočetka i u novoj bolnici liječnik pomoćnik. Kako mu je taj posao oduzimao dosta vremena, ravnateljstvo je smatralo da bi bilo bolje da se ugovori s jednom od apoteka u gradu da pripravlja ili nabavlja potrebne lijekove i za potrebe bolnice, a da se liječnik pomoćnik više posveti ostalim svojim dužnostima, čiji se obim povećao, jer se u novoj bolnici

⁷⁵ Odnosi se na dalmatinsko Namjesništvo i dubrovačko Kotarsko poglavarstvo.

⁷⁶ Narodni list br. 58, Zadar 1888, 3.

⁷⁷ HAD, SRB 1888. Spis br. 83 od 27. VI 1888.

⁷⁸ BIDS, XXV (24. VII — 10. VIII 1889), Zadar 1890, str. LXXIX.

⁷⁹ HAD, SRB 1888. Dopis Zemaljskog odbora br. 2.751 od 4. VII 1888.

⁸⁰ HAD, SRB... (79), dopis Zemaljskog odbora br. 480 od 13. II 1888.

⁸¹ HAD, SRB... (79), dopis Zem. odbora br. 3.283.

povećao broj bolesnika. I Zemaljski odbor je bio sklon stavu da se liječnik pomoćnik oslobodi pravljenja lijekova, te je 9. IX 1888. dao nalog ravnateljstvu dubrovačke bolnice da zapita ljekarnika Pava Lopižića, ravnatelja ljekarne braće Drobac, da li bi se primio »pripravljanja lijekova u bolničkoj Ljekarnici« za 600 f godišnje plaće, a istovremeno da zapita i ljekarnika Mata Šarića »uz koje uvjete bi se primio nabavljati potrebne ljekarije za bolničku Ljekarnicu«⁸² Ljekarnik Lopižić je odgovorio potvrdno, a i ljekarnik Šarić je izjavio da bi nabavljao lijekove za potrebe bolnice i to po katalogu Gustava Gunescha, drogijera u Beču, uz dobit od 7%. Zemaljski odbor je prihvatio pristanak Pavla Lopižića i povjerio mu pravljenje lijekova i za bolnicu. Kako se pokazalo potrebnim da svaka pokrajinska bolnica ima svoju stalnu bolničku Ljekarnu, sa stalnim ljekarnikom, takva Ljekarna otvorena je u pokrajinskoj bolnici u Dubrovniku 1. I 1889.⁸³

Do 27. VI 1888. bolnički su se bolesnici u Dubrovniku nalazili u staroj, a od 28. VI 1888. u novoj bolnici. U cijeloj toj godini bilo je ukupno 607 bolesnika na bolničkom liječenju (335 m. i 272 ž.). O tim bolesnicima imamo i ove podatke:⁸⁴

Stanje bolesnika	Muških	Ženskih	Svega
Ozdravljenih	206	188	394
Oporavljenih	37	29	66
Neizliječenih	25	13	38
Umrlo u bolnici	36	27	63
Ostalo u bolnici krajem 1888.	31	15	46
	335	272	607

Navedeni bolesnici liječeni su od slijedećih bolesti:

Vrsta bolesti	Broj liječenih		
	muških	ženskih	svega
Malaria	37	16	53
Rheumatismus acut, et chronic.	24	22	46
Bolesti živaca centr. i perif.	20	11	31
Bolesti organa za disanje	50	35	85
Srčane bolesti	3	7	10
Bolesti usta, nosnica i pharynxa	2	6	8
Bolesti probavnih organa	34	28	62
Bolesti kože	12	5	17
Sifilistične bolesti	4	8	12
Bolesti uropoetičnog sistema	30	30	60
Očne bolesti	20	10	30
Kirurgijske bolesti	53	44	97
Neoplasmi	7	13	20

⁸² HAD, SRB... (79), dopis Zem. odbora br. 3.624.

⁸³ V. bilj. 78, isto, str. LXXXII.

⁸⁴ HAD, SRB 1889. Izvještaj ravnateljstva od 24. I 1889.

Ukupni troškovi za bolesnike iznosili su u toj godini 25.484 f. Bolesnici su imali 20.451 dan bolničke opskrbe. Prosječno su proveli 33,7 dana u bolnici. Trošak po jednom bolesniku iznosio je 1,24 f dnevno.

Tokom 1888. nahodište je imalo 207 nahoda. U toj godini umrla su 44 nahoda (20 u samom nahodištu, 24 izvan nahodišta — u kućama, u kojima su bili na opskrbi za plaću). Bilo je ukupno 12 dojlja. Svaka dojlja je boravila u nahodištu prosječno 90 dana. Na jednu dojlju dolazilo je prosječno troje dojenčadi. Za nahodište je 1888. g. potrošeno 6.816,72 f. Dnevni trošak po jednom nahodu iznosio je 1,07 f.

U rodilištu je tokom 1888. bilo 17 roditelja, koje su rodile sedmero muške i dvanaestero ženske djece (od kojih je umrlo pet: 2 m. i 3 ž.). Rodilje su ostale u rodilištu prosječno po 43,2 dana. Dnevni trošak po jednoj roditelji iznosio je 1,24 f.⁸⁵

Imamo podatke i o količinama utroška hrane u dubrovačkoj bolnici tokom 1888. i o cijenama tih živežnih namirnica. Smatramo da su ti podaci također zanimljivi, pa ih evo i predočavamo:⁸⁶

Vrsta živežnih namirnica	Količina	Ukupna cijena
Meso govedsko	4.614,50 kg	1.707,36 f
Džigerica	74,20 kg	27,46 f
Priložak	113,80 kg	42,10 f
Kruh	7.761,30 kg	1.438,47 f
Dvopek	4,00 kg	0,80 f
Pirinač	870,00 kg	204,85 f
Tjestenina	781,00 kg	179,96 f
Ječam	690,00 kg	131,10 f
Krupica	560,00 kg	112,00 f
Kava	317,00 kg	509,80 f
Slador	750,00 kg	277,37 f
Mlijeko	8.154,00 l	1.141,56 f
Jaja	6.400 kom.	199,25 f
Pretopa	183,00 kg	136,02 f
Piletina	792 obroka	97,54 f
Janjetina	1.085,50 kg	390,78 f
Vino	5.056 l	808,96 f
Krompir	1.400,00 kg	86,50 f
Suhi grašak	417,00 kg	66,72 f
Suhi grah	385,00 kg	59,65 f
Suhe šljive	405,00 kg	72,00 f
Ulje	148 l	53,72 f
Kvasina	98 l	13,84 f
Sol	418,00 kg	19,43 f
Maslo	31,00 kg	29,44 f
Brašno	250,00 kg	47,00 f
Jabuke	227,00 kg	25,24 f
Kupus	727,00 kg	74,32 f
Repa	11,00 kg	88,00 f

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ HAD, SRB 1889.

Blitva	14,25 kg	1,14 f
Grašak	24,00 kg	3,26 f
Kolarabi	25,00 kg	3,00 f
Grah	101,50 kg	14,31 f
Makaruli	70,00 kg	18,40 f
Salata	89,00 kg	10,57 f
Bob	26,00 kg	3,18 f
Teletina	3,25 kg	2,70 f

Ostali potrošni materijal i rashodi koje je bolnica imala za taj materijal u toj godini sadržani su u ovom iskazu:

Vrsta potrošne robe	Količina	Ukupna cijena
Sapun	368,50 kg	112,39 f
Petrolej	1.260 l	277,20 f
Ogrjevno drvo	677 bremena	446,02 f
Ugljen	138 kg	4,14 f

Dio utroška povrća i voća za prehranu bolesnika bolnica je dobivala iz svojih vrtova i voćnjaka. Isto tako i dio utroška kravljeg mlijeka bolnica je dobivala od svojih krava, koje je nabavila i uzdržavala.⁸⁷

Pomoćno osoblje, koje se uzimalo za određene fizičke poslove, bilo je slabo plaćeno. Radnice, koje su prale suđe, kao i bolnički brijač, primali su 1888. samo po 4 f mjesečno, odnosno po 48 f godišnje.⁸⁸ Niže zdravstveno osoblje primalo je znatno više nagrade ili plaće, ali ni iznosi tih nagrada i plaća nisu bili zadovoljavajući. Na prijedlog ravnateljstva bolnice, Zemaljski odbor je odobrio da se bolničkoj primalji Kati Barbaros dade nagrada od 10 f za svaki porođaj u rodilištu.⁸⁹ Mjesečna plaća bolničarke Made Patta iznosila je 23 f ili 276 f godišnje.⁹⁰ Ako su bolničari pratili duševne bolesnike do bolnice u Šibeniku pripadala im je dnevnica po 1,5 f.⁹¹

Svake godine utvrđivane su pristojbe za liječenje u pokrajinskim bolnicama dalmatinskim. Iznosi tih pristojbi u 1889. godini vidljivi su iz slijedećeg navoda:⁹²

U bolnici	Za bolesnike iz Dalmacije	Za bolesnike iz dr. pokrajina i država	Za bolesnike koji se ne hrane bolničkom hranom
Dubrovnik	0,29 f	0,80 f	0,47 f
Split	0,59 f	0,74 f	0,34 f
Šibenik (opća)	0,59 f	0,71 f	0,40 f
Šibenik (za duš. bolesti)	0,51 f	0,70 f	0,32 f
Zadar	0,51 f	0,64 f	0,33 f

⁸⁷ V. bilj. 78, isto, str. LXXXII.

⁸⁸ HAD, SRB 1888. Dopis Zem. odbora br. 3.455 od 20. VIII 1888.

⁸⁹ HAD, SRB 1889. Dopis Zem. odbora br. 5.407 od 28. I 1889.

⁹⁰ HAD, SRB... (89). Dopis Zem. odbora br. 4.215 od 23. II 1889.

⁹¹ HAD, SRB... (89). Dopis Zem. odbora br. 4.787 od 11. V 1889.

⁹² Pokrajinski list zakona i naredaba u Dalmaciji. Kom I — 1. II 1889, str. 1—2.

Isto tako svake godine su obavljane stare ili sklapane nove pogodbe sa trgovcima i mesarima, koji su vršili nabave za potrebe prehrane bolesnika. Te nabave za dubrovačku bolnicu u 1889. vršili su: Božo Bačić, koji je dopremao kruh od brašna br. 3 po 18 i br. 4 po 16 novčića za kilogram; Pero Kulišić, koji je dopremao jagnjeće meso po 44 novčića za kilogram; Ivan Brangjolica, koji je dopremao govedsko meso po 38 novčića za kilogram, i Vicko Cvitanović, koji je dopremao vino i to blatsko po 17 i viško po 16 novčića za litru.⁹³

U pokrajinskoj bolnici u Dubrovniku liječilo se najviše bolesnika iz kotara Dubrovnik, zatim iz kotara Kotor. Iz ostalih dalmatinskih kotareva bilo je malo bolesnika u ovoj bolnici. O tome govori i ovaj iskaz za prvo tromjesečje 1889. godine.⁹⁴

Kotar	Općina	Uk. br. bolesnika	Uk. iznos troška
Dubrovnik	Dubrovnik	46	400,57 f
	Ston	10	84,43 f
	Cavtat	9	159,92 f
	Zaton	5	15,95 f
	Rijeka dubrovačka	9	96,11 f
	Šipan	5	28,13 f
	Mljet	3	26,39 f
	Slano	3	7,83 f
Kotor	Kotor	2	7,83 f
	Herceg Novi	3	24,94 f
	Budva	1	10,73 f
	Risan	1	25,76 f
	Dobrota	1	57,04 f
Korčula	Grbalj	1	3,19 f
	Korčula	3	87,42 f
	Orebić	1	26,10 f
Šibenik	Blato	5	67-28 f
	Tijesno	1	3,37 f
Knin	Knin	1	14,21 f
	Drniš	1	3,77 f
	Promina	1	9,28 f
Split	Split	1	5,51 f
	Muč	2	11,89 f
	Kaštel Novi	1	1,16 f
Hvar	Vis	2	17,40 f
	Komiža	1	17,11 f

⁹³ HAD, SRB 1889. Odobrenje te pogodbe od Zem. odbora pod br. 106 od 11. I 1889.

⁹⁴ HAD, SRB 1889. Izvještaj ravnateljstva br. 207 od 10. IV 1889.

Iz kotara Kotor bilo je najviše bolesnika u dubrovačkoj bolnici u 1889. g. tokom trećeg tromjesečja:⁹⁵

Općina	Uk. br. bolesnika	Uk. iznos troška
Kotor	5	34,19 f
Herceg Novi	7	353,70čf
Paštrovići	3	37,93 f
Stolivo	1	12,18 f
Risan	2	34,21 f
Župa	1	24,00 f
Grbalj	7	370,69 f
Budva	18	687,96 f
Spič	5	194,67 f
Krtole	2	75,50 f
Luštica	1	56,70 f

O svakom bolesniku u bolnici vođena je evidencija: ime i prezime, datum rođenja, zavičajna općina, od čega se liječi. Već u toku trajanja liječenja, bolnica je tražila od općine, za koju je bolesnik izjavio da joj pripada, da li tom bolesniku priznaje zavičajnost na svom području. Ako je općina odgovorila potvrdno, bolnica joj je, po otpustu bolesnika, ispostavila račun za isplatu troška liječenja. Ako pak općina nije odgovorila potvrdno, račun za liječenje ispostavljen je pokrajinskoj zdravstvenoj zakladi, koja je za takve bolesnike snosila troškove liječenja. Ona je, dakako, nastojala da utvrdi općinsku pripadnost takvih bolesnika i da od njihove općine naplati troškove njihova liječenja u bolnici. Bolnica je bila dužna da primi svakog bolesnika, kojem je bilo potrebno bolničko liječenje.

Milosrdna sestra, koja je vršila dužnost vratara (vratarica), morala je primiti i svako novorođenče, doneseno za smještaj u nahodište pri bolnici. Ako donosilac takvog djeteta nije dao nikakve podatke o djetetu, u nahodištu su upisivani najprije spol djeteta, te mjesec i godina njegova rođenja. Ako je bio upisan i dan rođenja, rijetko kada je taj dan sasvim određeno naveden. Obično se, u takvim slučajevima, ispred datuma stavljala riječ: »oko« (npr. »oko 15. II 1889«, »oko 27. VI 1889«). Djeca nepoznatih roditelja bila su u nahodištu i krštena. Njihovo ime i prezime proizvoljno su određivani. Ako je dijete rođeno u rodilištu bolnice od neudate majke, koja ga je potom ostavljala u nahodištu, ono je dobivalo ime po želji majke, a isto tako, ako je takva majka to željela, ono je dobivalo i njeno prezime. Inače, neudata žena (djevojka), dolazeći u rodilište radi porođaja svog vanbračnog djeteta, nije morala reći ni svoje ime ako nije htjela, niti ju je tko u rodilištu smio pitati kako se zove. Tako je bilo uobičajeno i to se poštivalo. U rodilište nitko sa strane nije mogao ući osim liječnika, primalje i dežurne milosrdne sestre. Nahoče se, nakon kraćeg zadržavanja u nahodištu, povjeravalo na uzdržavanje i odgoj nekoj seoskoj obitelji na području dubrovačkog kotara. Bolnica je uvijek imala najnoviji spisak takvih obitelji, koje su bile voljne primiti nahoče. Obavezno je u takvoj obitelji morala biti dojilja, koja je imala i svoje dijete.

⁹⁵ HAD, SRB... (94). Izvještaj ravnateljstva bolnice br. 584 od 8. X 1889.

Takva bi obitelj za to uzdržavanje i odgoj nahočeta primala ugovorom određenu novčanu naknadu i to: za nahoče do jedne godine — 5 f mjesečno, od 2 do 5 godina — 4 f mjesečno, od 5 do 8 godina — 3 f mjesečno, i od 8 do 10 godina — 2 f mjesečno.⁹⁶

Pri predaji nahoda njegovim skrbnicima (i odgajateljima) sastavljao se zapisnik, u kojem se navodilo ime i prezime nahoda, točan ili pretpostavljeni datum njegova rođenja, te ime i prezime skrbnika i odgajatelja — bračnog para, kojem se to nahoče povjerava. Zapisnik su potpisivali: upravitelj bolnice, oba skrbnika (odgajatelja) i dva svjedoka. O toj primopredaji nahoda obavještavani su župnik, seoski glavar i općina, na čijem području žive dotični skrbnici (odgajatelji). Župnik je — ili pak seoski glavar, gdje nije bilo župnika — bio dužan da svaki mjesec posjeti kuću, u kojoj se uzdržava i odgaja povjereni nahod, da vidi da li uzdržavatelji (odgajatelji) obavljaju svoju dužnost humano i savjesno. Dužnost mu je bila da uzdržavatelje (odgajatelje) i posavjetuje ako je to smatrao potrebnim u interesu njihova odgajnika, a isto tako ako su uzdržavatelji (odgajatelji) ozbiljnije zanemarivali povjerenu im brigu u tom je slučaju o tome morao pismeno obavijestiti općinu.

Nahodi su isključivo bili vanbračna djeca. Njihove majke nisu bile samo s područja kotara Dubrovnik, već i iz ostalih kotareva Dalmacije, a bilo ih je i iz Bosne i Hercegovine, kao i iz drugih zemalja Austro-Ugarske monarhije. Pored seoskih djevojaka bilo je među tim majkama vanbračne djece najviše djevojaka, nastanjenih u gradovima, u kojima su pretežno živjele izvan ili daleko od svojih obitelji, radeći kao sluškinje ili su bile bez stalnog zaposlenja, te su se, da bi došle do sredstava, potrebnih za život, odavale i prostituciji. Bilo je slučajeva da su pojedine majke nahoda dolazile da preuzmu svoju djecu i da dalje o njima same vode svu brigu. Tako npr. 30. I 1889. sastavljen je zapisnik u ravnateljstvu dubrovačke bolnice, u kojem stoji da je tog dana došla u tu bolnicu Ana Bauer, kćer Josipova, stara 29 godina, neudata, rodom iz Češke, te izjavi da dijete koje je rodila 8. XI 1888. i predala nahodištu 5. I 1889. želi uzeti natrag, obavezujući se »da će svoje dijete duševno odgajati i da će prema njemu vršiti sve dužnosti jedne matere«.⁹⁷ Dijete je nosilo njeno prezime. Platila je nahodištu trošak od 5,20 f, potpisala taj zapisnik i preuzela svoje dijete.

Bolnica je, s obzirom na to da je u svom okviru imala i nahodište, vodila brigu o nahodima do njihove navršene 10. godine života. Vidljivo je to i iz dopisa dubrovačke bolnice od 14. II 1889, kojim njeno ravnateljstvo izvještava kotarske sudove u Cavtatu i u Stonu o nahodima koji su navršili 10 godina, a koji se nalaze na uzdržavanju i odgoju u obiteljima nastanjenim u selima na području tih sudova. Kako su ta djeca navršila 10 godina, o njima — prema važećim propisima — bolnica ne vodi daljnju brigu, već se ona prepuštaju nadležnom kotarskom sudu, koji će im odrediti skrbnike. Ravnateljstvo bolnice je predložilo da skrbnici te djece budu njihovi dotadašnji odgajatelji.⁹⁸ Za takvu djecu (nahode iznad 10 godina života) postojalo je i sirotište u Dubrovniku.

⁹⁶ Vidljivo je to iz ugovora između ravnateljstva dubrovačke bolnice i Ivana Vuičića iz Popovića od 18. VIII 1890, kojim je ugovoreno da obitelj Ivana Vuičića prima, za tu novčanu naknadu, na uzdržavanje i odgoj nahoda Vlaha Volantića za razdoblje od dana sklapanja tog ugovor pa do 3. VII 1900, kad će taj nahod navršiti 10 godina.

⁹⁷ HAD, SRB... (94).

U Dalmaciji je bilo ukupno 5 nahodišta — četiri pri pokrajinskim bolnicama (u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru) i jedno samostalno (u Kotoru). Izdaci za ta nahodišta mnogo su opterećivali pokrajinski budžet. Zbog toga je u Dalmatinskom saboru i u Zemaljskom odboru nekoliko puta pokretano pitanje ukidanja tih nahodišta. I dr Miho Klaić se npr. na saborskoj sjednici 7. VII 1884. zalagao za ukidanje nahodišta u Dalmaciji. On je kazao da ta nahodišta koštaju više od 10.000 f godišnje. Po njegovu mišljenju ona su bila svojevrsno »poticanje na nemoralnost«. Jer, kad ljudi znaju da ima netko tko će voditi brigu o djeci njihove »nezakonite ljubavi«, s manje će odgovornosti stvarati tu djecu. Ali, saborski Financijski odbor je predložio, a sabor i tada prihvatio »da se pitanje o ukinuću nahodišta još jednom odgodi«. ⁹⁹ To odgajanje produžavalo je postojanje tih nahodišta i ona su nadživjela postojanje Habsburške monarhije.

Stručna radna suradnja između liječnika-prvenca dr Roka Mišetića i liječnika pomoćnika dr Jera Pugliesia dobro se i uspješno odvijala. Dok je dr Mišetić bio više sklon kirurškim, dotle je dr Pugliesi pokazivao veću sklonost internističkim granama medicine.¹⁰⁰ Nošen željom da se usavršava u svom poslu, da što više zna, dr Pugliesi je u veljači 1889. zatražio jednogodišnji dopust »da obiđe glavnije bolnice i medicinske fakultete«. Njegov kolega dr Niko Bačić izjavio je da će ga zamjeniti u bolnici dok taj dopust traje. Zemaljski odbor je udovoljio Pugliesiovoj molbi i dozvolio mu jednogodišnje odsustvo,¹⁰¹ koji je on i iskoristio u drugoj polovici 1889. i prvoj polovici 1890. Za to stručno usavršavanje Pugliesi je dobio novčanu potporu od dubrovačke općine u iznosu od 100 fiorina.¹⁰² Opravdavajući tu potporu, on je, po povratku izvjestio dubrovačko Općinsko vijeće da je pretežno boravio u Berlinu gdje se upoznao »sa novim Kochovim otkrićem liječenja tuberkuloze pomoću limfe, koju zovu Kochin ili tuberkulin«. Pokušao je primijeniti taj lijek u dubrovačkoj bolnici i zapazio, kako je naveo, »povoljno djelovanje limfe na čovječji organizam«. ¹⁰³ Nada u djelotvornost Kochova lijeka ubrzo se raspršila; pokazalo se da on, u liječenju tuberkuloze, nema nikakva korisnog učinka.

Krajem 1890. dubrovačko Općinsko vijeće je imenovalo novi zdravstveni odbor u sastavu: dr Jero Pugliesi, Mato Šarić, Niko Opuić, Antun Bačić, Frano Bibica st., Ivo Bogoević i Luko Bona.¹⁰⁴

O bolesnicima, roditeljima i nahodima u dubrovačkoj, kao i u ostalim dalmatinskim pokrajinskim bolnicama u 1891. godini, govore slijedeći podaci:¹⁰⁵

⁹⁸ Isto. Dopis ravnateljstva br. 21.

⁹⁹ V. bilj. 49, isto, 123.

¹⁰⁰ Mato *Šimunković*, Četiri istaknuta dubrovačka bolnička liječnika, »Dubrovnik« br. 3/1968, 132.

¹⁰¹ HAD, SRB... (94). Dopis ravnateljstva br. 17.

¹⁰² HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća... (58), 231.

¹⁰³ Crvena Hrvatska (dalje: CH) br. 3, Dubrovnik 1891, 4.

¹⁰⁴ HAD, Zapisnici... (58), 175—176.

¹⁰⁵ BIDS, XXIX (10. I — 17. II 1894), Zadar 1894, 66.

Bolnica	Uk. br. bolesn.	Izliječeno ili oporavljeno	Otpušteno neizliječeno	Br. umrlih u bolnici
Dubrovnik	884	748	66	82
Split	737	617	68	44
Šibenik	900	716	104	74
Split	1.310	1.067	108	116

Bolnica	Br. roditelja	Br. nahoda	Br. umrlih nahoda
Dubrovnik	22	134	18
Split	26	276	49
Šibenik	13	159	22
Zadar	44	348	24

Navest ćemo uporedno podatke o bolesnicima, roditeljama i nahodima u tim bolnicama i za 1892. i 1893. godinu:¹⁰⁶

Bolnica	Uk. br. bolesnika		Izlij. ili oporav.		Izašlo neizl.		Umrlo u bolnici	
	1892.	1893.	1892.	1893.	1892.	1893.	1892.	1893.
Split	803	558	622	664	51	67	51	57
Šibenik	1.111	1.107	851	849	113	133	67	50
Zadar	1.516	1.634	1.105	1.287	164	125	128	96
Dubrovnik	754	708	626	560	30	44	61	54

Bolnica	Br. roditelja		Br. nahoda		Br. umrlih nahoda		
	1892.	1893.	1892.	1893.	1892.	1893.	
Dubrovnik	26	22	169	190	12	14	
Split	27	26	294	295	23	42	
Šibenik	28	15	158	164	15	10	
Zadar	48	57	324	376	35	39	
			Kotor	94	92	6	9

Stari naziv dubrovačke bolnice Domus Christi napušten je s pre-laskom u novu bolničku zgradu (1888). Uvjeti liječenja bolesnika, kao i sve ostalo što sadrži bolnički život i rad, bili su u novoj bolničkoj zgradi mnogo povoljniji. Pri novoj bolnici uspješno je djelovala i bolnička ljekarna. Takve ljekarne pri dalmatinskim pokrajinskim bolnicama proglašene su pokrajinskim ustanovama i one su, kao pokrajinske ustanove, počele djelovati 1. I 1896. Otada u pokrajinskoj ljekarni pri pokrajinskoj bolnici u Dubrovniku radi ljekarnik Petar Ljubić. Ta je ljekarna bila preuređena i za njen preuređaj utrošeno je 328,40 f¹⁰⁷. Plaća ljekarnika u bolničkoj ljekarni — prema odluci Zemaljskog odbora od 7. II 1895 — iznosila je 800 f godišnje.

Ravnatelj dubrovačke bolnice, dr Roko Mišetić, uživao je velik ugled. Dva je puta bio biran i za zastupnika u Dalmatinskom saboru: 1885

¹⁰⁶ BIDS, XXX (10. I — 12. II 1895), Zadar 1895, str. CXXXVI.

¹⁰⁷ BIDS, XXXII (26. I — 20. II 1897), Zadar 1897, str. LXXV.

— 1889. i 1894 — 1895.¹⁰⁸ Pored liječničkog rada u bolnici obavljao je liječničke poslove i privatno. U rujnu 1895. obavještavao je on zainteresirane građane da je preselio u novi stan na Pločama, te da će primati na preglede i u tamošnjem svom stanu i u ljekarnici Drobac u vremenu kao što je to činio i do tada.¹⁰⁹ Po pozivu odlazio je i nadalje u Cetinje da liječi kneza Nikolu i članove njegove obitelji. Tako npr. u kolovozu 1896, kad je obolio knežev mlađi sin, vojvoda Mirko, dr Mišetić je bio pozvan da dođe u Cetinje i odmah se odazvao.¹¹⁰

U 1896. godini u dubrovačkoj bolnici su radila dva liječnika, 1 upravitelj, 1 pisar, 1 ljekarnik, 2 dušobrižnika, 1 bolničar, jedna bolničarka, jedna primalja, 17 milosrdnih sestara i 2 poslužnika — ukupno 29. Njihove godišnje plaće kretale su se u ovim iznosima:¹¹¹

dr Roko Mišetić, liječnik-prvenac, ravnatelj	1.400 f
dr Jero Pugliesi, liječnik-pomoćnik	600 f
Petar Ljubić, ljekarnik	800 f
Marko Tomašević, upravitelj	1.000 f
Mile Gromović, pisar	480 f
don Ante Kriletić, dušobrižnik za katolike	360 f
pop Jovo Bućin, dušobrižnik za pravoslavne	40 f
Rade Opušić, bolničar	300 f
Franica Žitković, bolničarka	300 f
Kate Barbaros, primalja za svaki porođaj	10 f
Franjo Selak, poslužnik	360 f
Marko Gabrić, poslužnik	300 f
Milosrdna sestra Emerika, predstojnica i 16 milosrdnih sestara po 60 f svaka	

Dr Jero Pugliesi, liječnik-pomoćnik, imao je, kao što je vidljivo iz tog iskaza, manju plaću od ljekarnika. Sa tom svojom plaćom nije bio zadovoljan, te je tražio da mu plaća bude viša. Zemaljski je odbor udovoljio njegovu traženju, povišivši mu plaću od 1. III 1897. na 800 f godišnje.¹¹²

Godine 1896. djelovali su u 8 općina dubrovačkog kotara slijedeći općinski liječnici i općinske primalje (broj u zagradi označava iznos njihove godišnje plaće u fiorinima:¹¹³

- u općini Dubrovnik: dr Petar Nikolorić za grad i Župu (800), dr Miho Papi za Gruž i Lapad (800), te Nike Južna (60), Mare Šutić (60), Mare Stjepović-Buić (80) i Kate Turović (60);
- u općini Cavtat: dr Josip Bendonj (1.200) i Marija Cvjetuša (84);
- u općini Lopud: Marija Gjick (30);
- u općini Mljet: Marija Matana (60);

¹⁰⁸ Oba je puta bio biran u naknadnim izborima u izbornom kotaru vanjskih općina Hvar-Vis-Brač i to prvi put nakon odstupanja Tome Didolića, drugi put nakon smrti Stjepana Buzolića.

¹⁰⁹ CH br. 38/1895, 3.

¹¹⁰ CH br. 35/1896, 3.

¹¹¹ BIDS, XXXIII (17. I — 17. II 1898), Zadar 1898, str. CCXIII.

¹¹² Antun Pugliesi — Jeru Pugliesiu, Zadar 18. II 1897, HAD. Arhivska zbirka Pugliesi-Haler, kut. A. I — XIV.

¹¹³ V. bilj. 111, isto, str. CLXXVIII.

u općini Slano: Marija Čakljak (60);
 u općini Ston: dr Antun Ferri (1.600) i Jele Mekišić (60);
 u općini Šipan: Ane Palunko (60), i
 u općini Zaton: Anica Beloč (100).

Od tih 8 općina, samo su tri općine (Dubrovnik, Cavtat i Ston) imale svoje stalne liječnike, a pet općina (Lopud, Mljet, Slano, Šipan i Zaton) bile su bez liječnika. Dvije općine (Lopud i Zaton) imale su ugovor s liječnikom dr Franom Trošićem da po potrebi na njihovu području, uz prethodno ugovorenu novčanu naknadu, obavi ugovorene zdravstvene usluge. Općina Šipan je objavila natječaj za liječnika s godišnjom plaćom od 900 f, ali bez uspjeha — nije se nitko natjecao.¹¹⁴

Dužnosti općinskog liječnika obuhvaćale su ove poslove: da besplatno liječi siromašne bolesnike, da vrši mrtvozorstvo u mjestu boravišta, da rukovodi zdravstvenim redarstvom (čistoća stanova, čistoća pitke vode, pregledi hrane i pića, sprovođenje zaštitnih mjera u slučaju opasnosti od pojave i nakon pojave zaraznih bolesti), da školsku djecu cijepi protiv velikih boginja, te da jedanput ili dva puta tjedno pregleda javne bludnice. Općine, koje su imale svog liječnika, morale su imati i zdravstveno povjereništvo, koje je imenovano od općinskog vijeća. To se povjereništvo sastojalo od općinskog načelnika ili njegovog zamjenika, od jednog člana općinske uprave (prisjednika) zaduženog za zdravstvene poslove, od općinskog liječnika i još od 4 — 8 osoba iz redova općinskog vijeća ili iz redova ostalih građana.¹¹⁵

Općinske su babice bile dužne da besplatno pomažu siromašnim ženama pri porodu i da ih povremeno posjete tokom prvog mjeseca nakon poroda. Tokom 1896. rođeno je na području dubrovačkog kotara 1.190 djece (od toga: 1.079 zakonito, 88 nezakonito i 23 mrtvorodeno).¹¹⁶

Novčana dnevna naknada za liječenje u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama bila je i dalje — za bolesnike iz Dalmacije — najniža u pokrajinskoj bolnici u Dubrovniku, što se vidi iz odredbe o toj naknadi za 1897. godinu:¹¹⁷

U bolnici	Za bolesnike iz Dalmacije	Za bolesnike iz dr. pokrajina i država
Dubrovnik	0,33 f	0,82 f
Split	0,54 f	0,73 f
Šibenik (opća)	0,47 f	0,68 f
Šibenik (za duš bolesnike)	0,48 f	0,62 f
Zadar	0,52 f	0,74 f

Pojedini bolesnici iz Dubrovnika, pogotovo kad se radilo o potrebi složenijih kirurških zahvata ili o očnim bolestima, odlazili su u bolnice izvan Dalmacije — ponajviše u Trst i u Beč. Tako je npr. i Frano Supilo, urednik »Crvene Hrvatske« u Dubrovniku, 24. VII 1898. bio operiran u

¹¹⁴ Isto, str. CLXXVII.

¹¹⁵ Jakob Gjivanović, Zdravstveni izvještaj Dalmacije za godine 1903, 1904 i 1905, Zadar 1908, 77—78.

¹¹⁶ V. bilj. 111, str. CXXIV.

¹¹⁷ HAD, SRB 1896.

Trstu. O svom liječenju u tršćanskom sanatoriju, u kojem su radili dr Teodor Escher, kao glavni liječnik, i njegovi pomoćnici dr Dolcetti i dr Cambi, Supilo je napisao i članak, u kojem je hvalio uzorni rad u tom sanatoriju i savjesnu poduzetnost tih liječnika^{117a}. Dešavalo se da u Dubrovnik povremeno dolaze i pojedini istaknutiji liječnici-specijalisti iz Trsta, Beča, Praga, Zagreba. Njihov boravak i vrijeme kad će i gdje će primati zainteresirane na pregled obično su prethodno oglašavani u novinama. Iz Zagreba je npr. više puta dolazio u Dubrovnik dr Vinko Lušić-Matković, specijalista za očne bolesti.

Tokom 1898. g. liječila su se u pokrajinskoj bolnici u Dubrovniku ukupno 1.023 bolesnika (629 m, 394 ž). O njima poblize govore ovi podaci:¹¹⁸

Stanje bolesnika	Muških	Ženskih	Svega
Izliječeno	430	245	675
Oporavljeno	88	71	159
Neizliječeno	56	25	81
Umrlo u bolnici	23	30	53
Ostalo na daljnjem liječenju	32	23	55

Imali su oni u toj godini ukupno 24.942 dana bolničke opskrbe ili prosječno 20 dana po jednom bolesniku. Pristojbe za plaćanje I razreda iznosile su po 2,5 f, a za plaćaoce II razreda iz Dalmacije 0,34 f (iz drugih pokrajina i država 0,79 f) dnevno. Iznos svih troškova bolnice dosegao je sumu od 27.806 f. Trošak po bolesniku bio je 0,89 f.

Navodimo i bolesti, od kojih su ti bolesnici tokom 1898. bili liječeni:

Bolesti	Otpušteno	Umrlo	Skupa
Marasmus senilis	13	5	18
Anaemia	20	—	20
Rheumatismus acut. et chronic.	118	—	118
Arthritis	1	—	1
Typhus entoricus et exanthem	11	1	12
Febris intermittens	43	—	43
Ostale opće bolesti	9	—	9
Scrofulosis	29	13	42
Tuberculosis	29	13	42
Carcinoma	10	3	13
Ostale pseudoplasmičke bolesti	9	2	11
Parasiti	5	—	5
Ozljede	48	1	49
Otrovanja	5	—	5
Ozljede uslijed pokušaja samoubojstva	1	—	1
Bolesti mozga i moždane kore	1	5	6
Neuralgiae	6	1	7
Bolesti šenuća	2	—	2

^{117a} CH br. 34/1898, 3.

¹¹⁸ HAD, SRB 1899.

Ostale bolesti živčanog sustava	7	—	7
Očne bolesti	34	—	34
Ušne bolesti	4	—	4
Laryngitis	1	—	1
Bronchitis	31	—	31
Pneumonia	37	2	39
Emphisema pulmonum	27	3	30
Haemoptoë	6	—	6
Pleuritis	23	2	25
Ostale bolesti dišnih organa	4	—	4
Srčane bolesti	14	1	15
Angina tonsillaris	4	—	4
Catarrhus ventriculi acut. et chron.	26	—	26
Catarrhum interstino rum acut. et chronic.	1	—	1
Dysenteria	19	1	20
Icterus	2	—	2
Ostale bolesti probavnih i pridruženih ustroja	65	7	72
Bolesti mokraćnih ustroja (Morbus Brighti)	3	1	4
Ostale bolesti mokraćnih ustroja	1	—	1
Bolesti muških spolnih organa (izvan venerič. i sifilis. vrsta)	34	1	35
Bolesti ženskih spolnih organa (izvan venerič. i sifilis. vrsta)	28	1	29
Venerične i sifilistične bolesti	81	—	81
Morbili	2	—	2
Erysipelas et Dermatitis	5	—	5
Eczema	9	—	9
Excoriationes e pediculis et spurcitije	2	—	2
Ulcera	23	—	23
Scabies	2	—	2
Abscessus	14	2	16
Ostale kožne bolesti (izvan venerič. i sifilis. vrsta)	27	—	27
Koštana oboljenja	22	—	22
Bolesti zglobova	5	—	5
Iščašenja, srašćenja i prirodene rastave	5	—	5
Bez diagnoze	2	—	2

U rodilištu je bilo tokom 1898. g. 29 roditelja, koje su imale ukupno 970 dana opskrbe ili, prosječno, svaka po 33 dana. U nahodištu je bilo krajem 1898. g. 197 nahoda (100 m, 97 ž) i to 8 u okviru bolnice i 189 na opskrbi za plaću izvan okvira bolnice — u pojedinim selima dubrovačkog kotara.¹¹⁹

¹¹⁹ Isto.

Od 1889. plaće se obračunavaju u krunama (1 fiorin vrijedio je 2 krune). Tako npr. ravnatelj bolnice koji je imao godišnju plaću 1.500 f (1.300 f osnovne plaće i 200 f doplatka), od te je godine primao 3.000 kruna. Ili: liječnik-pomoćnik i ljekarnik, koji su imali godišnju plaću po 800 f, od te su godine imali po 1.600 kruna.^{119a} Dana 14. II 1889. umro je ljekarnik Petar Ljubić. Na temelju natječaja izabran je potom ljekarnik Ivan Bersa, koji je stupio na dužnost 20. V 1899.¹²⁰

Tokom 1899. proširene su bolničke štale za krave i za to proširenje utrošeno 6.200.¹²¹ Nešto bolje bili su uređeni i vrtovi. O vrtovima su vodili brigu vrtlari Ivan Primec i Pavle Šabec, koji su za svoj rad primali po 28 kruna mjesečne plaće.¹²² Dobivanje mlijeka od vlastitih krava i povrća iz vlastitih vrtova umanjivalo je rashode bolnice za svakodnevnu prehranu bolesnika.

U bolnici je 1899. bio uveden i telefon. U toj godini spojeni su telefonskom vezom i stanovi dvojice bolničkih liječnika sa bolnicom i za to potrošeno 360 kruna.¹²³ Budući da se u to vrijeme radilo i na počecima elektrifikacije grada, ravnateljstvo bolnice je nastojalo da i bolnica dobije električnu rasvjetu. Izvidi, učinjeni 1900, pokazali su da bi instaliranje razvodne mreže za električnu struju u bolničkim zgradama stajalo 3.220 kruna. Prema procjeni poduzeća za električnu rasvjetu, godišnji rashod bolnice za utrošak električne struje iznosio bi 3.130 kruna.¹²⁴ A to je bilo preskupo, pa su zatad pregovori za instalacije električne rasvjete u bolnici prekinuti.

Liječnici dubrovačke bolnice, dr Mišetić i dr Pugliesi, bili su vrsni praktičari u svojoj struci. Pratili su stručnu medicinsku literaturu na njemačkom i talijanskom jeziku, usavršavali se. Ali, sami nisu iznosili perom svoja iskustva, poglede i nastojanja, nisu imali spisateljskih poriva. Tadašnji liječnici šibenske bolnice, dr Nikola Lalić i dr Božo Perišić, istakli su se i perom „doprinoseci da je i šibenska bolnica sticala sve veći ugled kao središte i medicinskog zdravstvenog rada. U to vrijeme odvijala se aakcija prikupljanja financijskih sredstava i u Dalmaciji za osnutak medicinskog fakulteta u Zagrebu. Pri tom se isticalo da bi takav fakultet bio domaće odgajalište medicinskih kadrova, a isto tako i agens znanstvenih medicinskih istraživanja, koja bi doprinijela i širem stvaranju medicinske literature na hrvatskom jeziku.

Iste misli, želje i potrebe i u medicinskom pogledu objedinjavale su Dalmaciju i bansku Hrvatsku. Inače, one su bile upravno odvojene: Dalmacija je pripadala austrijskom (cislajtanijskom), a banska Hrvatska ugarskom (translajtanijskom) dijelu Habsburške monarhije. Zbor liječnika Hrvatske i Slavonije u Zagrebu nastojao je da se njegovo glasilo »Liječnički viestnik«, koje je 1899. navršavalo 25 godina svoga izlaženja, prati i u Dalmaciji. Preporučujući to nastojanje, Zemaljski odbor dalmatinski je poticao dalmatinske liječnike da se pretplate na »Liječnički viestnik«, navo-

^{119a} Stoti dio krune zvao se heler ili para.

¹²⁰ HAD, SRB 1899. Dopis Zem. odbora br. 2.336 od 19. V 1899.

¹²¹ BIDS, XXXVI (11. XII — 19. XII 1900. i 19. VI — 9. VII 1901), Zadar 1901, str. LXXXIV.

¹²² BIDS, XXXV (28. III — 11. IV 1900), Zadar 1900, str. CIII.

¹²³ Isto, str. CII.

¹²⁴ V. bilj. 121, isto, str. LXXXIV.

deći da će u tom periodiku »liečnici iste narodnosti i istoga plemena naći stručne i jezikoslovne nauke (gledom na terminologiju)«. ¹²⁵ Nemamo podataka koliko je liječnika iz Dubrovnika i dubrovačkog kraja bilo otada pretplaćeno na »Liečnički viestnik«.

Godine 1900. našli su se u Dubrovniku na okupu mnogi liječnici, balneolozi, iz austrijskog dijela Habsburške monarhije. Njihov prvi kongres održan je 1899. u Beču, a drugi — krajem ožujka i početkom travnja 1900. u Dubrovniku. U njegovu radu u Dubrovniku sudjelovalo je preko 70 učesnika. ¹²⁶ Među pročitanim referatima nalazio se i referat dr Marcela Wendzilowicza, liječnika u Dubrovniku, pod naslovom: »Dubrovnik kao klimatska zimska stanica i morsko kupatilo«. ¹²⁷ Dubrovački su liječnici s interesom pratili rad tog znanstvenog skupa, te izmijenili misli i stekli poznanstva s nizom njegovih sudionika. Takvi skupovi bili su značajni za Dubrovnik i sa privrednog stajališta, jer su doprinosili stvaranju i širenju jednog novog oblika u turističkom prometu — kongresnog turizma.

U to se vrijeme, a i za dugo vremena kasnije, vjerovalo da blaga primorska klima ima ozdravljujući učinak na oboljele od tuberkuloze. Zbog toga su mnogi tuberkulozni bolesnici iz Austro-Ugarske, Bosne i Hercegovine, kao i iz Srbije dolazili u Dubrovnik da nađu lijeka svom narušenom zdravlju. Neki su od njih ovdje ostajali dugo — i po nekoliko mjeseci, smješteni pretežno u privatnim kućama u kojima su iznajmljivane sobe, dijelovi stana ili stanovi u cjelini. Prisustvo tih bolesnika nije moglo biti bez štetnih posljedica za građane Dubrovnika, među kojima su pojedinci, koji su više bili u doticaju s oboljelima, i sami oboljeli od tuberkuloze.

Na bolničkom liječenju u Dubrovniku stalno je bilo i tuberkuloznih bolesnika. Novi bolesnici obično su primani u bolnicu u toku prijepodneva. Ali, dešavalo se da je bilo potrebno primiti bolesnike i uvečer, i noću. U takvim slučajevima bilo je i odbijanja bolesnika. O tome govori i protest Frana Franasovića, općinskog redara, koji je 27. X 1900. u Općinskom uredu dao ovu izjavu: »Preksinoć sam 25. t. mj. u 18 sati po naredbi gosp. načelnika bio odveo u pokrajinsku bolnicu jednog bolesnika kog je tresla velika groznica. Kad sam došao u bolnicu moglo je biti najviše 18 sati i 15 časova, ali vratarica ne htjede primiti bolesnika, jer da u bolnici tad nema ni činovnika ni liječnika. Ja joj rekoh da bolesnik ima općinsku napatnicu, a ona mi opet odgovori da ne može nikoga primiti kad nijesu u uredu činovnici ili liječnici, već da se povrati sutra u 7 sati u jutro. Ja sam bolesnika odveo k jednoj unajmiteljici postelja, kod koje je prenoćio i sutradan sam pošao u bolnicu«. Tu je izjavu Općinska uprava, zajedno sa svojim popratnim dopisom, poslala 28. X 1900. Zemaljskom odboru kao pokrajinskom organu pod čijom su se upravnom nadležnošću nalazile i pokrajinske bolnice. U tom popratnom dopisu zamoljen je Zemaljski odbor da »razvidi stvar i odredi što treba da se ne ponove slični neredi«. ¹²⁸ Zemaljski odbor je, u vezi s tim, zatražio izvještaj ravnateljstva bolnice, i potom naredio da se svaki bolesnik, koji

¹²⁵ HAD, SRB 1899.

¹²⁶ Antun *Krespi*, Drugi kongres austrijskih balneologa u Dubrovniku, CH br. 14/1900,

3.

¹²⁷ CH br. 13/1900, 3.

¹²⁸ HAD, SRB 1900.

zatraži bolničku zdravstvenu zaštitu, mora primiti u svako doba dana i noći.

Bolničku zdravstvenu zaštitu tokom 1900. osobito su, u velikom broju i često, tražili radnici, zaposleni na izgradnji željezničke pruge, koja je trebala spojiti Gruž (Dubrovnik) sa zaleđem. Uvjeti njihova rada i života bili su veoma teški, zbog čega su te godine stupili i u štrajk — prvi radnički štrajk, održan u Dubrovniku.¹²⁹ U izvještaju ravnateljstva dubrovačke bolnice, upućenom 6. XI 1900. Zemaljskom odboru, izneseno je slijedeće: »Preko cijele ove godine, radi velikog broja bolesnih radnika koji svaki dan pridolaze, odjeljenje za muške je tako natrpano da neki put ni na tlehu ne zna se gdje ih smjestiti«.¹³⁰

Znatan problem za bolnicu postojao je i u vezi s privremenim smještajem duševnih bolesnika (do njihove otpreme na liječenje u šibensku bolnicu za duševne bolesti). Bolnica je imala za takve bolesnike jednu zgradu na predjelu ispod sv. Marije, poznatu pod nazivom: »kuća za lude«.^{130a} Ali, građani tog predjela često su protestirali. Isticali su da ih prisustvo tih bolesnika uznemirava i zahtjevali su da se za njih nađe ili izgradi prostor negdje na osami. Uvažavajući te zahtjeve, a i samo misleći tako, općinsko vijeće je na svojoj sjednici 12. VII 1900. ovlastilo općinsku upravu da može kupiti odgovarajuće zemljište na Gornjem koralu radi podignuća zgrade za umobolne. To je zemljište, za tu svrhu, bilo potom kupljeno i to u Gružu (u središtu padine iznad Kantafiga, zapadno od Nuncijate). Predračun gradnje željene zgrade iznosio je 12.000 kr. Taj je predračun usvojilo općinsko vijeće na svojoj sjednici 15. VI 1901, zaključivši da se on podmiri s 10.000 kr »iz zaklade groblja« i s 2.000 kr »blagajničkim pretičcima«, te da gradnja može započeti.^{130b}

Podaci o broju bolesnika, roditelja i nahoda 1901. godine u dubrovačkoj bolnici, a, uporedno, i u ostalim dalmatinskim pokrajinskim bolnicama, vidljivi su iz ovog iskaza.¹³¹

Bolnica	Broj bolesnika	Izašlo izliječeno	Izašlo neizliječeno	Umrlo u bolnici
Dubrovnik	1.166	867	41	89
Split	1.173	904	65	103
Šibenik	2.174	1.707	236	98
Zadar	3.222	2.800	104	216

Bolnica	Br. roditelja	Br. nahoda	Br. umrlih nahoda
Dubrovnik	20	203	44
Split	27	296	55
Šibenik	20	163	19
Zadar	55	535	74
Kotor		88	21

¹²⁹ CH br. 17/1900, 2.

¹³⁰ HAD, SRB... (128), isto.

^{130a} CH br. 50/1897, 3.

^{130b} HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1898—1904, I, 181—182.

¹³¹ BIDS, XXXVII (24. VI — 26. VII 1902), Zadar 1902, str. LXXV.

Zdravstvenu općinsku službu u 12 općina užeg i šireg dubrovačkog područja vršili su 1901. godine 9 liječnika i 13 primalja, koje navodimo i poimenično (broj u zagradi predočava njihov godišnji iznos plaće u krunama)¹³²:

- u općini Dubrovnik: dr Petar Nikolorić za grad i župu (1.000) i dr Baldo Martechini za Gruž i Lapad (1.000), te Nike Južna (200), Mare Šutić (120), Mare Stjepović-Buić (160) i Kate Turović (280);
- u općini Cavtat: dr Josip Bendon u Cavtatu (2.000) i dr Josip Wagner u Grudi (2.000), te Marija Cvjetuša (168);
- u općini Zaton: Anica Beloč (200);
- u općini Lopud: Marija Gjik (60);
- u općini Šipan: Ane Palunko (120);
- u općini Mljet: Marija Matana (120);
- u općini Slano: Marija Čakljak (120);
- u općini Ston: dr Antun Ferri (2.800) i Jele Mekišić (144);
- u općini Janjina: dr Vlaho Poljanić (1.600) i Manda Lazić-Šišević (120);
- u općini Kuna: dr Dinko Cerineo (2.000);
- u općini Trpanj: dr Aleksandar Kankal (2.000) i Marica Šuljaga (120), te
- u općini Orebić: dr Šimun Ljubić (2.600).

Zdravstvene usluge u općini Lopud pružao je i dalje, ugovorno prema potrebi, privatni liječnik dr Frano Trošić. Primaljske zdravstvene usluge u općini Orebić pružale su dvije privatne primalje: Marija Urlić u Orebiću i Marija Tomić u Kučištu.

U dubrovačkoj bolnici tokom 1902. liječila su se 1.042 bolesnika. Otpušteno je 616 — izliječeno, i 68 — neizliječeno. U bolnici je umrlo 89. Rodilište je imalo 28 roditelja, a nahodište 253 nahoda (od kojih je 37 umrlo).¹³³ U 1903. bila su ukupno 1.083 bolesnika, od kojih je izliječeno 684, otpušteno neizliječeno 62, umrlo 78. Rodilište je imalo 24 roditelje, a nahodište 198 nahoda (od kojih je umrlo 30).¹³⁴ Kako je broj liječnika u Dalmaciji, a u njenom okviru i na dubrovačkom području, bivao sve veći, liječnici su se, radi zaštite svojih staleških prava i interesa, počeli udruživati. Osnovali su najprije Liječničku komoru za Dalmaciju, sa sjedištem u Splitu. Konstituiranje te komore izvršeno je 11. VII 1903.

Dva predstavnika Liječničke komore za Dalmaciju sudjelovala su, po potrebi, u radu Pokrajinskog zdravstvenog vijeća. Ovo vijeće sastojalo se od 7 članova i to: od 4 člana koje je imenovalo Ministarstvo unutrašnjih poslova, od dva člana koja je imenovao Zemaljski odbor i od pokrajinskog zdravstvenog povjerenika. Kad se u tom vijeću raspravljalo o liječničkim poslovima pozivana su da prisustvuju dva predstavnika Liječničke komore; kad se raspravljalo o veterinarskoj službi pozivan je da prisustvuje pokrajinski veterinarski izvjestitelj, a kad se raspravljalo o ljekarničkoj službi pozivan je da prisustvuje jedan predstavnik ljekarnika.

Potrebno je ovdje nešto reći i o liječenju mineralnom vodom u dubrovačkom kraju. U 19. st. ponovo su, kao i nekad u antičko doba, oživlja-

¹³² Isto, str. XCVII.

¹³³ BIDS, XXXVIII (19. X — 12. XI 1903), Zadar 1903, str. XCI.

¹³⁴ BIDS, XXXIX (6. X 1904 i 16. X — 21. XI 1905), Zadar 1905, str. LXXVIII.

vana kupališta ne samo uz termalne, nego i uz mineralne izvore. Uz ta kupališta podizani su i hoteli, koji su omogućavali smještaj, prehranu i razne oblike razonode. Bio je i Dubrovčana, koji su u drugoj polovici tog stoljeća odlazili u poznate terme (npr. u Varaždinske toplice, u Karlovy Vary i drugdje). U zadnjem deceniju 19. st. skrenuo je na sebe pažnju i jedan mali izvor mineralne vode u Mokošici, nedaleko od Dubrovnika. Uz taj izvor bila je sagrađena omanja kuća, u kojoj su od početka kolovoza 1892. nuđene ljekovite kupelji, zatad samo u dvije kupaonice. U javnom oglasu Jakova Bojanovića, organizatora tih ljekovitih kupelji, isticano je da je mineralnu izvorsku vodu u Mokošici analizirao kemičar dr E. Ludwig iz Beča, koji je utvrdio da je ona »krepka i korisna za one koji pate reumatizmom«. ¹³⁵ O ljekovitom učinku mineralne vode u Mokošici pisao je 1895. i Jero Celio Cega, koji je, potaknut očito reklamnim razlozima, s pretjerivanjem hvalio tamošnje kupelji, izjavljujući da su one pomogle njegovu potpunom ozdravljenju. Patio je, kako veli, »od nemile kostobolje« tko da se najzad »jedva mogao vući po putu pomoću dva štapa«. Nakon liječenja kupeljima mineralne vode u Mokošici, ozdravio je i »bacio štape« kao da mu »nije ništa ni bilo«. ¹³⁶

Izgledi, da bi se bolje organiziranim korištenjem te mineralne vode za liječenje zainteresiranih moglo ostvariti unosan posao, potakli su poduzetne pojedince — dr Matiju Gracića, Iva Pitarevića i dr Jovu Milića — da se udruže i dadu sagraditi moderno uređeno lječilište. Svoj naum oni su i ostvarili. Nedaleko od izvora mineralne vode u Mokošici podigli su lijepu zgradu i u njoj uredili sve što je bilo potrebno za smještaj i liječenje bolesnika. Taj liječilišni zavod, otvoren 1. V 1905, nazvan je »Thermotherapie«. Njegovi vlasnici su ga reklamirali kao »ljekovito kupalište jodne, sumporne i mrzle vode«, u kojem se — prema nalazu dr E. Ludwiga, profesora bečkog sveučilišta — mogu liječiti ulози, reumatizam, kožne i sifilistične bolesti, kronične bolesti probavnih organa, neurastične bolesti, kao i bolesti na jetri i slezeni. Zavod je bio otvoren tokom cijele godine. Dolazak iz Dubrovnika do zavoda vršio se omnibusom do Batahovine (omnibus je polazio s Pila svaki sat), a u Batahovini je čekala barka za prijevoz preko Rijeke Dubrovačke. ¹³⁷

Opis »Thermotherapie« u Mokošici ovako je učinjen u izvještaju dr Jakoba Gjivanovića, pokrajinskog zdravstvenog izvjestitelja: »To je kupalište sagrađeno po najmodernijim načelima, i odgovara potpuno zdravstvenim i higijenskim propisima. Glavna krasna zgrada sastoji se iz slijedećih pomješća: u prijemnom spratu — 1 soba za ravnateljstvo, 1 za liječničke ordinacije, 12 kupaonica, 1 odjel za liječenje hladnom vodom, sa spravama za kupanje slapom, za sjedeću, nožnu, prсну i parnu kupelj, suviše 1 kabina za blatnu kupelj i 1 soba za masiranje. Na prvom spratu: 8 soba za obitavanje, od kojih 4 sa jednom, a 4 sa dvije postelje i blagavaonica. Na drugom spratu: 8 soba, koje se pri potrebi mogu urediti za obitavanje, suviše pomješća za službeno osoblje i kuhinja. Kupaonice su providene modernim kupkama od porculana i spravama za ventilaciju. Pozemni je sprat popođen pločama od cementa, a druga dva sprata imaju parket«. ¹³⁸

¹³⁵ CH br. 28/1892, 4.

¹³⁶ CH br. 18/1895, 2.

¹³⁷ CH br. 15/1905, 4.

¹³⁸ J. Gjivanović, n. d., 112.

Od dana otvaranja, pa do kraja 1905, kroz dakle 8 mjeseci, u tom se liječilištu liječilo 80 bolesnika (43 m, 37 ž) i to: 49 iz Dalmacije, 23 iz ostalih zemalja Austro-Ugarske, 7 iz drugih evropskih država i 1 izvan Evrope. Od tih bolesnika 13 ih se zadržalo do 7, a 67 više od 7 dana. Liječilište je imalo 1 stalnog liječnika i ostalo potrebno zdravstveno i pomoćno osoblje.¹³⁹

U dubrovačkoj bolnici liječili su se (u »osamici«) i bolesnici od spolnih zaraznih bolesti. U bolnicu su dospjevali ti bolesnici po vlastitoj odluci kad bi sami posumnjali da su zaraženi ili kad bi ih uputio privatni ili općinski liječnik koji ih je pregledao i utvrdio da im je potrebno bolničko liječenje. Javne bludnice su redovito bile pregledavane od nadležnog općinskog liječnika najmanje jedanput u dva tjedna. Žene-skitnice bile su često puta širitelji spolnih zaraznih bolesti. Takve žene, kad bi bile privorene radi skitnje, obično bi bile i pregledane od općinskog liječnika, te ako bi bile spolno zaražene upućivane su u bolnicu na liječenje. Vidljivo je to i iz dopisa Kotarskog suda u Perastu od 5. XI 1905, koji je molio dubrovačku bolnicu da primi Anđu Krivokapić na liječenje budući »da je ista vrancava«, a nalazi se u zatvoru tog suda »radi skitnje«.¹⁴⁰ Takve bolesnice obično su ostajale u bolnici od 15 do 30 dana.

Godine 1905. liječilo se u dubrovačkoj bolnici 1.168 bolesnika, od kojih je: 715 izliječeno, 197 oporavljeno, 58 neizliječeno, 110 umrlo, a 88 nastavilo s liječenjem. U rodilištu se nalazilo 26 roditelja, a u nahodištu 111 nahoda (od kojih je 23 umrlo).¹⁴¹ Među rashodima, koje je bolnica imala u toj godini, iskazan je i iznos od 2.531,93 kr, isplaćen za nabavku Röntgenova aparata.¹⁴²

Dnevne pristojbe za smještaj, prehranu i liječenje bolesnika tokom 1905. i 1906. godine u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama predočavaju ovi navodi (u krunama):¹⁴³

U bolnici	Za bolesnike iz Dalmacije		Za bolesnike iz drugih pokrajina i država	
	1905. g.	1906. g.	1905. g.	1906. g.
Dubrovnik	0,75	0,91	1,50	1,71
Split	0,94	1,00	1,35	1,38
Šibenik (opća)	0,84	0,93	1,12	1,24
Šibenik (za duš. bolesti)	0,96	1,01	1,24	1,32
Zadar	1,00	1,06	1,46	1,56

Općinski liječnik u Dubrovniku, koji je bio zadužen da liječi stanovnike grada, imao je zadatak da liječi i stanovnike Župe Dubrovačke. Polazeći od potrebe da Župa Dubrovačka ima svog stalnog, zasebnog općinskog liječnika, sami stanovnici su preko svojih vijećnika u dubrovačkom Općinskom vijeću i tražili ostvarenje te potrebe. Raspravljajući o tom traženju, općinsko je vijeće, na svojoj sjednici 22. V 1906, konstatiralo:

¹³⁹ Isto, 113.

¹⁴⁰ HAD, SRB 1905, Dopis Kotarskog suda Perast br. U-133/5.

¹⁴¹ BIDS, XXXXI (11. IX — 7. X 1907), Zadar 1907, str. LXVIII.

¹⁴² Isto, str. LXXX.

¹⁴³ HAD, SRB 1904 i 1905.

ralo da je traženje opravdano, da se općinski liječnik iz Dubrovnika nije uvijek pravodobno mogao naći u Župi kad je i gdje je to trebalo, da je odlazak liječnika iz Dubrovnika u Župi i njegov povratak iz Župe u Dubrovnik bio skup, jer su kočije skupe, da postavljanje zasebnog općinskog liječnika za Župu, sa sjedištem u Župi, neće tražiti veći izdatak od izdataka koje je općina do tada snosila za zdravstvene potrebe Župe, i odlučilo da se to novo mjesto općinskog liječnika popuni natječajem.¹⁴⁴ Natjecala su se dva liječnika: dr Baro Franasović i dr Vlaho Poljanić. Općinsko je vijeće 28. XII 1906. izabralo dr Vlaha Poljanića.¹⁴⁵

Godine 1907. umro je dr Jero Pugliesi, liječnik-pomoćnik u dubrovačkoj bolnici. Na prijedlog ravnateljstva bolnice Zemaljski odbor je pristao da se na bolničkoj mramornoj spomen-ploči ureže i Pugliesijevo ime zbog toga što je »ostavio bonici svoj instrumentarijum i medicinsku biblioteku«.¹⁴⁶ Umjesto umrlog Pugliesija za novog liječnika-pomoćnika postavljen je dr Milo Katić.

Bolnica je imala 1907. g. 112 kreveta. U toj su godini bila u njoj ukupno 1.222 bolesnika (787 m, 435 ž), o kojima, поближе govore ovi pokazatelji:¹⁴⁷

Stanje	Muših	Ženskih	Svega
Izliječeno	477	259	736
Oporavljeno	139	77	216
Neizliječeno	62	23	85
Umrlo u bolnici	60	35	95
Ostalo na daljnjem liječenju	49	41	90

Donijet ćemo dalje i pregled bolesti, od kojih su liječeni ti bolesnici:¹⁴⁸

Bolesti	Otpušteno	Umrlo	Svega
Marasmus senilis	3	14	17
Chlorosis	1	—	1
Anaemia	26	—	26
Rheumatismus acut. et chronic.	82	—	82
Arthritis	5	—	5
Hydrops universalis	—	2	2
Febris intermittens	47	—	47
Ostale opće bolesti	5	7	12
Scrofulosis	8	—	8
Tuberculosis	43	29	72
Carcinoma	21	4	25
Ostale neoplasmičke bolesti	14	2	16
Paraziti	11	—	11
Ozljede	86	3	89

¹⁴⁴ HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1905—1912, I, 118.

¹⁴⁵ Isto, 195.

¹⁴⁶ BIDS, XXXXII (16. IX — 18. X 1909), Zadar 1911, str. LXXIX.

¹⁴⁷ HAD, SRB 1908.

¹⁴⁸ Isto.

Otrovanja	1	—	1
Ostale bolesti	1	—	1
Pokušaj samoubistva	—	1	1
Bolesti mozga i moždane opne	2	5	7
Bolesti živčanog sustava (Paralysis — bez razlike)	30	—	30
Bolesti nervnog sistema. Šenuće	2	—	2
Ostale nervne bolesti	22	1	23
Očne bolesti	52	—	52
Ušne bolesti	3	—	3
Laryngitis	3	—	3
Bronchitis	23	1	24
Pneumonia	20	4	24
Emphisema pulmonum	24	4	28
Haemoptoë	5	—	5
Pleuritis	21	—	21
Ostale bolesti dišnih organa	11	3	14
Srčane bolesti	11	4	15
Ostale bolesti optoka krvi	6	—	6
Angina tonsillaris	6	—	6
Catarrhus ventriculi acut. et chron.	46	—	46
Catarrhum interstino rum acut. et chronic.	28	—	28
Dysenteria	2	—	2
Peritonitis	7	—	7
Icterus	4	—	4
Ostale bolesti probavnih i pridruženih organa	56	3	59
Morbus Brighti	9	—	9
Ostale bolesti mokraćnog ustroja	14	—	14
Bolesti muških spolnih organa (izvan venerič i sifilis. vrsta)	9	—	9
Bolesti ženskih spolnih organa (izvan venerič. i sifilis. vrsta)	49	2	51
Venerične i sifilistične bolesti	74	—	74
Psoriasis	2	—	2
Eczema	9	—	9
Ulcera	20	—	20
Scabies	3	—	3
Infiammatio text. cellulosi	11	—	11
Abscessus	5	—	5
Ostale kožne bolesti	18	—	18
Koštane bolesti (izvan ozljeda)	22	—	22
Zglobne bolesti (izvan ozljeda)	20	—	20
Bolesti mišića, tetiva i glenika	3	—	3
Iščašenja, sjedinjenja i prirodene rastave	2	—	2
Nediagnozirane bolesti	29	5	34

Rodilište je imalo 10 kreveta. Tokom 1907. bile su u rodilištu 33 roditelje. Nahodište je imalo 8 kreveta za nahode i 6 kreveta za dojlje. U nahodištu je u 1907. bilo 159 nahoda (72 m, 87 ž), od kojih je umrlo 50 (17 m, 33 ž).¹⁴⁹ Za nahode na uzdržavanju i odgoju izvan nahodišta — u selima dubrovačke okolice — plaćalo se i dalje prema njihovoj životnoj dobi i to: do 1 godine — 10 kruna, od 1 do 5 godina — 8 kruna, od 6 do 8 godina — 6 kruna, i od 8 do 10 godina — 4 krune.

Pored Liječničke komore, osnovane 1903, osnovana je 1907. i Slobodna organizacija liječnika kraljevske Dalmacije,¹⁵⁰ kao njihovo drugo staleško udruženje. U sjedištima četiriju pokrajinskih bolnica u Dalmaciji, u kojima je bilo i najviše liječnika, postojale su i podružnice te Slobodne organizacije liječnika. Dubrovačka podružnica, na svom sastanku održanom početkom 1908, utvrdila je i cjenovnik liječničkih zdravstvenih usluga, koji je određivao da će se otada naplaćivati:

najmanje 2 kr za svaki pregled bolesnika u kući;

3 kr za svaki posjet u gradu i predgrađima;

4 kr za svaki posjet dalje od Pila, na Ilinoj Glavici, na Konalu, na području sv. Jakova;

prema udaljenosti stana liječnik ima pravo zahtjevati prijevozno sredstvo;

5 kr za posjet na Trećem konalu;

ako se poziva u kućnu posjetu liječnička komisija, svakom liječniku (članu te komisije) pripada po 10 kr;

prednji cjenovnik vrijedi za vrijeme od 2 do 22 sata, dok se po noći (od 22 do 6 sati) plaća više — svuda po 10 kr;

za svaku liječničku svjedodžbu daje se 3 kr;

desi li se da posjeta i zdravstvene usluge nadmašuju 20 kr, a bolesnik je siromašan, liječnik može dati popust (umanjiti ukupnu cijenu prema vlastitom nahodanju)¹⁵¹

Dana 1. veljače 1908. umro je dr Roko Mišetić, liječnik prvenac, ravnatelj bolnice. Njegova smrt ražalostila je mnoge Dubrovčane, jer je bio savjestan i poduzetan liječnik, a uz to veoma dobar i kao čovjek¹⁵². Budući da je »imao preko 10 godina uračunive službe«, njegova supruga je imala »pravo na udovičku mirovinu«, a »njegova djeca na odgojnu pomoć«.¹⁵³ S obzirom na to da je Mišetićeve godišnja plaća iznosila 3.400 kr, njegovoj supruzi Katarini određena je godišnja mirovina u visini jedne trećine te plaće (1.200 kr), a djeci je dodijeljena godišnja odgojna pomoć u opsegu jedne petine njene mirovine (svakom po 240 kr) i to: sinu Roku rođenom 19. II 1886. — do zaključno 18. II 1910, sinu Petru rođenom 25. IV 1887. — do zaključno 24. IV 1911, i kćeri Ljeposavi rođenoj 21. XII 1889. — do zaključno 20. XII 1913.¹⁵⁴

Isplata mirovina, odgojnih pomoći, kao i plaća vršena je u srazmjernim mjesečnim dijelovima od ukupnog godišnjeg iznosa. Umjesto umrlog dr Mišetića, za novog ravnatelja bolnice imenovan je dr Filip Smolčić,

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ R. Jelić, n. d., 47.

¹⁵¹ CH br. 6/1908, 5.

¹⁵² Prava Crvena Hrvatska br. 155/1908, 1.

¹⁵³ HAD, SRB 1908.

¹⁵⁴ Isto.

koji je preuzeo ovu dužnost od 1. IV 1908. Plaća mu je bila kao i njegovu prethodniku — 3.400 kr godišnje (3.000 kr u njenom osnovnom iznosu i 400 kr kao dodatak za ravnateljstvo) s tim što mu se od te plaće oduzimalo 399 kr i to: 280 kr na ime »službovne odredbine« i 119 kr (3,5%) za mirovinski doprinos.¹⁵⁵

U pokrajinsku bolnicu u Dubrovniku, kad god je bilo potrebno, dolazio je i uključivao se u rad i vojni liječnik iz vojne bolnice u ovom gradu. Vidljivo je to i iz dopisa Zemaljskog odbora od 12. XII 1908, upućenog vojnom liječniku dr Marku Bibici, kojim mu je izražavana zahvalnost »na zauzimanju i pripomaganju prilikom odsustva primarnog ili pomoćnog liječnika«.¹⁵⁶

Nakon elektrifikacije Dubrovnika (1901), uvedeno je električno svjetlo u glavnu bolničku zgradu, a u ostale bolničke zgrade — postepeno. Tek u 1909. godini bio je odobren »trebovnik za uvođenje električne rasvjete u kući za kužne bolesti« i to u iznosu od 1.844,77 kruna.¹⁵⁷ U toj (1909) godini iskaz o bolesnicima, roditeljama i nahodima u dubrovačkoj pokrijanskoj bolnici, kao, uporedno, i u ostalim pokrajinskim bolnicama u Dalmaciji, sadržavao je slijedeće brojčane podatke:¹⁵⁸

Bolnica	Broj bolesnika	Izliječeno	Oporavljeno	Neizliječeno	Umrlo	Ostalo na dalj. liječ.
Dubrovnik	1.567	1.091	223	54	86	113
Split	1.183	811	105	75	86	106
Šibenik	2.786	1.960	350	211	102	163
Zadar	3.295	2.035	808	192	140	120

Bolnica	Br. roditelja	Br. nahoda	Br. umrlih nahoda
Dubrovnik	47	124	37
Split	22	254	50
Šibenik	29	112	20
Zadar	58	303	30
	Kotor	70	10

Dnevna naknada za smještaj, hranu i liječenje bolesnika u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama u 1910. godini kretala se u slijedećim iznosima:¹⁵⁹

U bolnici	Za bolesnike iz Dalmacije	Za bolesnike iz dr. pokrajina i država
Dubrovnik	1,38 kr	2,43 kr
Split	1,43 kr	1,90 kr
Šibenik (opća)	1,22 kr	1,75 kr
Šibenik (za duš. bolesti)	1,25 kr	1,57 kr
Zadar	1,38 kr	2,21 kr

¹⁵⁵ HAD, SRB 1908. Dopis Zem. odbora br. 4. 048.

¹⁵⁶ Isto. Dopis. Zem. odbora br. 11. 760.

¹⁵⁷ BIDS, XXXXIII (3.—29. X 1910), Zadar 1911, str. XXXIII.

¹⁵⁸ Isto, str. XXXI.

¹⁵⁹ BIDS, XLIV (24. I — 24. II 1912), Zadar 1913, str. CIX.

Te je godine u dubrovačkoj bolnici bio imenovan dr Luko Dražić liječnikom-vježbenikom bez nagrade. Liječnik pomoćnik, dr Milo Katić, boravio je u Frankfurtu i u Beču na stručnom usavršavanju. Posjetio je zavod u Frankfurtu, u kojem je radio prof. Ehrlich, da se upozna s Ehrlichovim preparatom, poznatim pod nazivom: Ehrlich-Hat 606 ili Arsenobenzol 606, koji je reklamiran kao preparat za uspješno liječenje sifilisa. O tome je dr Katić potom napisao i objavio članak, u kojem je isticao da se dotad sifilis liječio »merkurom«, koji da ne treba ni dalje zabaciti, a što se tiče djelotvornosti novog, Ehrlichova preparata, prema kojem, kako se uvjerio, bečke klinike pokazuju neskrivenu rezerviranost, da će se djelotvornost tog preparata moći potvrditi ili opovrći jedino u praksi, što znači da ga treba primijenjivati i pratiti njegove učinke.¹⁶⁰

U toj 1910. godini bolnica je nabavila stroj za raskuživanje i dala sagraditi jednu kućicu za njegov smještaj i rad, te je za to potrošila ukupno 6.000 kr. Uređen je i bolnički laboratorij za bakteriološke analize i za to uređenje utrošeno 800 kruna.¹⁶¹ Ravnatelj bolnice, dr Filip Smolčić, zalagao se i za uređenje nove operacione dvorane u bolnici, podsjećajući Zemaljski odbor da to traži još od svog dolaska u ovu bolnicu (1908). Kad ta dvorana bude uređena prema najsuvremenijim zahtjevima i potrebama, bit će neophodno — isticao je on — da se nabavi i novi Röntgenov aparat, jer da je postojeći, koji bolnica ima, »štetan za zdravlje«.¹⁶²

Zdravstvene i ostale poslove u okviru bolnice obavljalo je 1910. ukupno 35 zaposlenih. Navest ćemo ih ovdje i poimenično s naznakom njihova zvanja i iznosom njihove godišnje plaće u krunama:¹⁶³

dr Filip Smolčić, liječnik prvenac, ravnatelj	3.000 + 400
dr Milo Katić, liječnik pomoćnik	2.000
Roko Slade-Šilović, ljekarnik	1.600 + 432
Antun Suhor, upravitelj	2.800 + 976
Antun Persić, pisar	960
o. Ivan Car, dušobrižnik za katolike	1.000
pop Sava Barbić, dušobrižnik za pravoslavne	200
Antun Višić, bolničar	720
Franjo Car, bolničar	720
Marija Šoštarić, bolničarka	720
Kate Barbaros, primalja ... 20 kr za svaki porođaj	
Šimun Papa, poslužnik-kovač	1.200
Pavao Čizmić, poslužnik	720
Milos. sestra Emerika i uz nju 21 milosrdna sestra	3.696
(svaka po 168 kr)	

Tokom 1910. liječio se u dubrovačkoj bolnici ukupno 1.701 bolesnik (1072 m, 629 ž), od kojih je 91 umro (48 m, 43 ž). Liječeni su prosječno proveli u bolnici po 25 dana ili sveukupno 42.709 dana. Pristojbe za dnevnu opskrbu iznosile su u I razredu — 6 kr, u II razredu — 4 kr, u III

¹⁶⁰ Milo Katić, Liječenje sifilisa Ehrlichovim preparatom, Narodni list br. 90, Zadar 1910, 1—2.

¹⁶¹ V. bilj. 159, isto, str. CX.

¹⁶² HAD, SRB 1910. Spis ravnateljstva br. 84 od 29 VI 1910.

¹⁶³ V. bilj. 159, isto, str. CXXXII.

razredu —2,43 kr i 1,38 za bolesnike iz Dalmacije. Bolesti, od kojih su liječeni optušteni ili umrli u bolnici, vidljivi su iz ovog pregleda:¹⁶⁴

Bolesti	Otpušteno	Umrlo
Trbušni tifus	4	1
Vrbanac (erysipelas, crveni vjetar)	2	—
Epid, upala mozgovnih opni	—	1
Malarija	186	—
Sifilida	47	—
Ostale venerične bolesti	48	—
Krupozna upala pluća	12	—
Tuberkuloza pluća	73	36
Tuberkuloza dr. ustroja i skrofuloza	48	3
Ecchinococcus	9	—
Alkoholizam	5	—
Rak-rana	10	10
Druge kužne novotvorevine	15	—
Nagle bolesti dišnih organa	106	—
Nagle bolesti želuca i crijeva	65	2
Apendicita	9	1
Ozljede (izvan rada)	95	2
Ozljede (pri radu)	17	—
Umne bolesti	3	—
Svrab	14	—
Sve ostale bolesti	734	35

U rodilištu je 1910. bilo 36 roditelja. Boravile su prosječno po 33 dana ili ukupno 1.183 dana. U nahodištu se nalazilo 115 nahoda (57 m, 58 ž). O njima navodimo i ove poblize podatke:¹⁶⁵

Preostalo iz 1909. g.	Muških	Ženskih	Svega
— u nahodištu	1	6	7
— izvan nahodišta (na opskrbi za plaću)	29	23	52
Primljeno 1910. g.			
— iz rodilišta	16	18	34
— s raznih strana	11	11	22
Sveukupno	57	58	115
Umrlo 1910. g.			
— u nahodištu	12	14	26
— izvan nahodišta (na opskrbi)	3	5	8
ukupno	15	19	34

Sveukupni rashodi bolnice u 1910. iznosili su 152.689 kruna.¹⁶⁶ Zanimljivo je navesti cijene nekih potrepština, koje je bolnica u toj godini u većim ili manjim količinama namjeravala nabaviti. Muška košulja stajala je 3 kr, ženska košulja 4 kr, čarape 0,60 kr, metar platna za zastore

¹⁶⁴ HAD, SRB 1911.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Isto.

2,30 kr, sobni ormarić uz krevet 40 kr, stolica 5 kr, gvozdeni krevet 50 kr, dvorišna klupa 45 kruna.¹⁶⁷

Zemaljski odbor slao je svake godine jednog svog člana (prisjednika), zaduženog za zdravstvene poslove, da pregleda pokrajinske bolnice i o svom uvidu podnese izvještaj za svaku posebno. Tako je npr. dr Jerko Machiedo, prisjednik Zemaljskog odbora, u prvoj polovici strudenog 1910, izvršio pregled pokrajinske bolnice u Dubrovniku.¹⁶⁸ O tom pregledu on je podnio pismeni izvještaj Zemaljskom odboru, na osnovi kojega je Zemaljski odbor saopćio svoja upozorenja i naređenja ravnateljstvu pokrajinske bolnice u Dubrovniku, a ona glase:

»Iz izvještaja prisjednika dr Machieda, koji je prošastoga novembra pregledao tu bolnicu, razabrao je Zemaljski odbor: 1. da u ladicama blizu postelja bolesnika ima puno jestiva, da preko posjeta nema sestrica koje bi nadzirale, kao što da ni pri ulazu nema pregleda i da bolesnici primaju preko ograde vrta što god hoće; 2. da je juha slaba, da ima više vrsti mesa, neka bolja neka gora, ali većinom bez ukusa spravljeno; da je vino obično slabo i da kad je dobavljač dočuo da je izvjestitelj došao pregledati bolnicu ustegao je vino što ga je bio donio, i da je izvjestitelj mogao konstatirati da je novo donešeno vino bilo izvrsno, a ono drugo pokvareno, i da je pak treći dan kad je dobavljač mislio da je izvjestitelj odputovao, onda opet donio starog pokvarenog vina; 3. da se iz prijenavedenoga razabire da se dobavljače slabo kontrolira, i da je također od više vremena zanemaren pregled kuhinje, koje dnevnik od 18. augusta 1908. ne donosi više nikakve bilješke; 4. da većina bolesnika biva primljena u bolnici od sestre vratarice, jer u bolnici nema pomoćnika, koji ih tek naknadno pregledava; 5. da sestra vratarica ne spava u svojoj sobi, pa ako dođe koji bolesnik po noći valja dugo da čeka dok ga čuje koja sestra koja na okolo po sobama bdije; 6. da liječnik pomoćnik ne spava u bolnici i da je njegov stan spojen telefonom sa bolnicom koja plaća dotične troškove«.

»Zemaljski odbor strogo zamjerajući da se je u tu bolnicu uvukao preteški nered, da se bolesnici obskrbljuju izvana svakovrsnim jelom, kao što žalec da je onako strašno zanemarena kontrola nad vinom kako to najdrastičnije ilustrira slučaj naveden pod 2, naređuje: ad 1) da se bezodvlačno imaju odstraniti sva jela i pića koja se u ladicama nahode; da se strogo ima zapeliti liječniku pomoćniku, vratarici, sestricama i bolničarima da nesmijedu pod svoju odgovornost dopustiti ulaz u bolnicu, a dotično u njezine dvorane, posjetiocima koji bi bolesnicima donosili jela i pića bez pismene dozvole prvenca i da moraju zaplijeniti jela i pića koja bi bez te dozvole bila predana bolesnicima i prijaviti stvar ravnatelju; ad 2) da se ima opskrbiti bolesnike pljuvačicom blizu postelje, te da se imaju nabaviti one koje fale, a to modernoga i praktičnoga sustava; ad 3) da se ima točno izvršiti propis, po kojemu se svaki dan ima od liječnika pomoćnika, a po napatku prvenca, zabilježiti na boloslovnim tablicama tok bolesti i metoda liječenja; osobitu pažnju starješinica i upravitelj imaju obratiti vinu i ozbiljno pozvati na red dobavljača i upotrebiti prema njemu sva sredstva predviđena u pogodbi; ad 4) da liječnik pomoćnik, osim kroz vrijeme propisanih posjeta bolesnika sa strane prvenca mora više puta na dan biti prisutan u bolnici za pregled bolesnika, koji se prikazu za biti

¹⁶⁷ HAD, SRB 1909.

¹⁶⁸ CH br. 91/1910, 4.

primljeni, pošto taj pregled spada u njegovu dužnost; ad 5) da sestra vartarica ima spavati u sobi za nju određenoj, eda se ne dogodi nered da bolesnici, koji se obnoć prijavljuju, budu prisiljeni na dugo čekanje na vratima bolnice; ad 6) da liječnik pomoćnik ima stanovati u bolnici«. ¹⁶⁹

Na kraju tog dopisa Zemaljski odbor je naglasio da obavezuje ravnatelja bolnice da sve, što mu je tim dopisom naređeno, točno izvrši i da »o naređenom izvjesti kroz 15 dana«. Ravnatelj dr Smolčić, svijestan svoje odgovornosti i propusta koje je i sam napravio, odmah je pristupio provođenju navedenih naređenja.

Snabdjevanje bolnice u 1911. godini raznim prehrambenim namirnicama i drugim potrošnim robama odvijalo se na osnovi pogodbi, koje je Antun Suhor, upravitelj bolnice, na temelju javne dražbe, sklapao s pojedinim snadbijevačima. Nike Čurčija (udova pok. Vlaha Čurčije, mesara) obavezala se da će svaki dan dobavljati bolnici prema potrebi »govedine dobre vrste« i to »tri dijela od kopse a četvrti od prsiju i pleća« po cijeni od 1,40 kr za kilogram, »junetine dobre vrste« po cijeni od 1,56 kr za kilogram, »teletine dobre vrste« po cijeni od 2,60 kr za kilogram. Petar Sugja se obavezao da će dobavljati vino za potrebe bolnice s cijenom od 0,60 kr po litri. Petar Orepić, zakupnik pekarnice Roland, obavezao se da će opskrbljivati bolnicu kruhom od brašna br. 0 s cijenom od 0,36 kr po kilogramu. Trgovac Đorđe Drašković se obavezao da će bolnici dobavljati: kafu »Santos super« za 2,60 kr po kilogramu, kafu običnu za 2,30 kr po kilogramu, slador fini za 0,88 kr po kilogramu, slador obični za 0,84 kr po kilogramu, talijanski pirinač za 0,52 kr po kilogramu, specijalni pirinač za 0,60 kr po kilogramu, običnu tjestenininu za 0,58 kr po kilogramu, najfiniju tjestenininu za 0,68 kr po kilogramu, talijansku leću za 0,60 kr po kilogramu, štajersku leću za 0,84 kr po kilogramu, grah cock za 0,44 po kilogramu, grah »Galici« za 0,40 kr po kilogramu, grašak »Odesa« za 0,48 kr po kilogramu, grašak »Galici« za 0,40 kr po kilogramu, ječam prve vrste za 0,50 kr po kilogramu, ječam druge vrste za 0,40 kr po kilogramu, brašno br. 0 za 0,52 kr po kilogramu, bijela krupica za 0,58 kr po kilogramu, krupica »Marsiglia« za 0,64 kr po kilogramu, obično maslo za 1,80 kr po kilogramu, salo za 2,50 kr po kilogramu, kiseli kupus za 0,28 kr po kilogramu, šljive prve vrste za 1,20 kr po kilogramu, šljive druge vrste za 0,80 kr po kilogramu, sapun »Marsiglia« za 0,80 kr po kilogramu, sapun »Canea« za 0,76 kr po kilogramu, obični sapun za 0,52 kr po kilogramu, ulje za 1,40 kr po litri i petrolej za 14,40 kr po »kaši«. ¹⁷⁰

Prema sklopljenoj pogodbi, upravitelj je mogao vratiti isporučenu robu ako ona ne odgovara, i nabaviti drugu »na trošak zakupnika«. Svaki zakupnik je, pri sklapanju pogodbe, polagao jamčevinu u iznosu od po 600 kr. Uprava bolnice isplaćivala je račune isporučilaca za isporučenu robu na kraju svakog mjeseca.

Održavanje bolničkih zgrada iziskivalo je stalnu brigu i troškove. Samo oni radovi mogli su se izvoditi čije je predračune odobrio Zemaljski odbor. U godini 1911. izvršene su — na osnovi odobrenja tog odbora — limarske radnje na krovu, za koje je utrošeno 245,50 kr. Zanimljivo je, u vezi s tim utroškom, navesti cijene rada i potrošnog materijala. Dnevna

¹⁶⁹ HAD, SRB... (164). Dopis Zem. odbora br. 12.724 od 23. I 1911.

¹⁷⁰ HAD, SRB... (162).

zarada zidara iznosila je tada 6, a pomoćnog radnika 3 krune. Cijena jedne vreće pržine iznosila je 1,44 kr, jedne »noge« klaka — 0,70 kr, jednog krovnog crijeva — 0,16 k, jedne vreće cementa — 3,50 kruna.¹⁷¹

Potican željom i potrebom da bolničke zdravstvene usluge budu što kvalitetnije, ravnatelj bolnice dr F. Smolčić obnovio je 1911. zahtjev, upućen Zemaljskom odboru prvi put 1907, da se u bolnici odobri radno mjesto za još jednog liječnika pomoćnika, tako da ih bude dvojica, odnosno zajedno s ravnateljem — trojica. Obrazlagao je to rastom broja bolesnika i nužnošću da što bolje funkcionira i noćna služba u bolnici.¹⁷² Zemaljski odbor nije udovoljio tom zahtjevu zbog toga što su i već postojeći rashodi bolnice bili previsoki i teško podmirljivi.

Naplata troškova liječenja od općina za bolesnike s njihova područja i od bolesnika-plaćaoca I, II i III razreda često je zadavala veliku brigu i bolnici i Zemaljskom odboru. Pokrajinska zdravstvena zaklada morala je i dalje snositi sve troškove liječenja pojedinih bolesnika za koje ti troškovi nisu mogli biti podmireni ni od njih, ni od njihovih zavičajnih općina. Najteže je išlo s naplatom troškova bolničkog liječenja za bolesnike iz ostalih pokrajina Austro-Ugarske i drugih država. Gotovo cijeli trošak za roditelje i nahode podmrivan je iz pokrajinske zdravstvene zaklade. Ta je zaklada nastojala preko kotarskih sudova dalmatinskih da troškove za nahode, kojima su bili poznati očevi, naplaćuje od tih očeva. Tako je npr. Kotarski sud u Cavtatu 8. V 1911. donio presudu o takvom očinstvu jednog Cavtaćanina, čija se vanbračna kćer, rođena 6. VI 1910, nalazila na opskrbi i odgoju u jednoj obitelji u selu Lovorno, i obavezao ga da treba plaćati 12 kr mjesečno do navršetka 6. godine djeteta i 16 kr mjesečno nakon navršetka 6. godina tog djeteta dok ono ne bude u stanju da se samo uzdržava.¹⁷³

U godini 1911. Šarićeva ljekarnica — nakon više od jednog stoljeća što je bila vlasništvo obitelji Šarić — dobila je novog vlasnika. Te ju je godine — od Mateja Šarića — kupio Petar Karabaić, rodom iz Istre.¹⁷⁴ Šarićeva ljekarnica (»spičarija«), kao i Selakova brijajnica, obje na Placi (Stradunu), bile su tokom druge polovice 19. st. okupljalište niza istaknutijih Dubrovčana, poznatih po svom učešću u javnom, književnom, političkom i kulturnom životu. Bila su to čeljad, koja neopterećena prevelikim poslom, »vole ćeretati, slušati novosti, voditi kritike o javnim i privatnim stvarima«.¹⁷⁵ I po toj svojoj ulozi te su ustanove dio novije povijesti Dubrovnika. Ovjekovječene su i u zapisanim uspomenu nekima svojih suvremenika (D. Politeo, J. Bersa i dr.).

Iznosi naknade za smještaj, hranu i liječenje bolesnika u dalmatinskim pokrajinskim bolnicama u 1912. godini kretali su se ovako:¹⁷⁶

¹⁷¹ HAD, SRB... (164).

¹⁷² Isto.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Prava Crvena Hrvatska br. 309/1911, 2.

¹⁷⁵ J. Bersa, n. d., 287.

¹⁷⁶ HAD, SRB 1911. Dopis Zem. odbora br. 13.211 od 14. XII 1911.

U bolnici	Za bolesnike iz Dalmacije	Za bolesnike iz dr. pokrajina i država
Dubrovnik	1,69 kr	2,81 kr
Split	1,54 kr	2,00 kr
Šibenik (opća)	1,39 kr	1,86 kr
Šibenik (za duš. bolesti)	1,32 kr	1,63 kr
Zadar	1,48 kr	2,46 kr

Godine 1914. izgrađena je nova operaciona dvorana u bolnici, koja je potpuno odgovarala »modernim zahtjevima aseptike«. ¹⁷⁷ Nabavljen je i novi Röntgenov aparat. Pregled tim aparatom naplaćivao se — u veljači 1914 — 10 kruna. A toliko su, u toj bolnici, plaćali dnevno bolesnici-plaćaoci I razreda za svoj smještaj, hranu i liječenje u bolnici. ¹⁷⁸

Na upit Zemaljskog odbora koliko košta ukop jednog bolesnika, umrlog u bolnici, a o čijoj i sahrani bolnica vodi brigu, ravnateljstvo bolnice je odgovorilo da troškovi sahrane za odrasle stoje 19, a za djecu po 13 kruna. Pri tom je ravnateljstvo izvjestilo i o broju umrlih u bolnici u prethodne tri godine: ¹⁷⁹

Godina	Broj umrlih	
	odraslih	nahoda
1911.	102	34
1912.	97	31
1913.	117	27

Za slučaj pojave epidemijskih bolesti bio je uspostavljen lazaret u samostanskoj zgradi u Sv. Jakovu. Taj lazaret nalazio se pod nadzorom i upravom općinskog liječnika, zaduženog za zdravstvene usluge na području grada. Za brigu o lazaretu, on je, povrh svoje uredovne plaće, primao poseban dodatak u godišnjem iznosu od 720 kruna. ¹⁸⁰

Rad u bolnici u prvoj polovini 1914. godine odvijao se kao i ranije. Dva bolnička liječnika — ravnatelj prvenac dr. Filip Smolčić i liječnik pomoćnik dr. Milo Katić — imali su svakodnevno mnogo posla. Bili su oni liječnici sveukupne medicine i kao takvi obavljali su sve one stručno-medicinske poslove koji će kasnije biti razdijeljeni i vršiti se specijalistički. ¹⁸¹ Prvi svjetski rat izazvao je pometnje u cjelokupnom životu, pa pre-

¹⁷⁷ Milo Katić, Zdravstvene ustanove Dubrovnika, Dubrovački list. Posebno izdanje prigodom kongresa jugoslavenskih liječnika. Dubrovnik 1925, 10.

¹⁷⁸ HAD, SRB 1914. Dopis Zem. odbora br. 13.320.

¹⁷⁹ Isto. Odgovor ravnateljstva bolnice od 20. II 1914 uz dopis Zem. odbora br. 14.513.

¹⁸⁰ HAD, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća 1913—1921, II, 105.

¹⁸¹ U dubrovačkoj su bolnici sve do 1922. radila samo dva liječnika — primarijus, koji je ujedno bio i ravnatelj bolnice, i sekundarijus. Te, 1922. g. u toj se bolnici uvode specijalističke službe organiziranjem triju odjela: kirurškog, veneričnog i za unutrašnje bolesti. Dvije godine poslije (1924) uspostavljen je i odjel za tuberkulozu. — M. Katić, n. d. (177), 10. O počecima i razvoju radiologije u Dubrovniku pisao je Petar Kačić (Dubrovački horizonti br. 9—10, Zagreb 1972, 36—40). O razvoju oftamologije u svijetu i u Dubrovniku pisao je Tomislav Šoša (Dubrovački horizonti br. 24, Zagreb 1984, 93—98). O djelovanju stomatologa i farmaceuta u Dubrovniku pisala je Vera Gavrilović i to u ovim radovima: »Najstarija inauguralna disertacija iz stomatologije Dubrovčanina Michele Milko- vića iz 1847. godine«, Medicinska revija br. 3, Beograd 1976, 123—128; »Doprinos Dubrov- čana jugoslavenskoj stomatologiji«, Lekar br. 54, Beograd 1977, 5—6; »O pravima i du- žnostima apotekara u pokrajinskim bolnicama Dalmacije krajem 19. stoljeća«, Acta hi- storica medicinae, pharmaciae, veterinae br. 1—2, Beograd 1979, 23—30.

ma tome i na području javnog zdravstva. O djelovanju pokrajinske bolnice u Dubrovniku, kao i općinske zdravstvene službe u ratnim uvjetima 1914-1918, trebalo bi govoriti u zasebnom napisu.

(Prihvaćeno na 7. sjednici Razreda za medicinske znanosti JAZU od 25. rujna 1984)

Ivo Perić

ORGANIZATION AND ACTIVITY OF THE REGIONAL HOSPITAL IN DUBROVNIK FROM ITS CONSTRUCTION TILL THE FIRST WORLD WAR (1888-1914)

Summary

The history of the sanitary services in old Dubrovnik from 1347, when an infirmary for the poor was founded, and especially from 1540, when the state Hospital »Domus Christi« was established, has been already considerably examined and dealt with. The Hospital »Domus Christi« continued its work in the same building, in the old city, after the fall of the Republic (1808) until the construction of the new hospital outside the city walls (1888). During the Austrian era hospitals in Dalmatia were regional institutions, so regional government took care of them. In Dalmatia there were four hospitals: in Dubrovnik, Split, Šibenik and Zadar.

The new hospital in Dubrovnik offered better conditions for a more successful health service and development. Maternity department (for the poor and unmarried women) and a foundling home (for illegitimate and deserted infants) were inside the hospital courtyard. Only two doctors: primarius and secundarius, both general practitioners, and other hospital staff worked there. The hospital owned its own farms and cows in order to lower food expenses.

Besides the history of the regional hospital, the author describes health services on the territory of the community offered by municipal doctors and midwives. He mentions military hospital and its activity. Then he gives lots of data on illnesses, epidemics, medicines, professional perfection and doctors' cooperation, number of patients, child-bearing women and foundlings, medical treatment prices, health services outside the hospital, mortality and measures for improving health services and sanitary conditions in Dubrovnik as well as on its territory.